

ŠIAURĖS ŽEMAIČIŲ FONEMŲ DAŽNUMAI

ALEKSAS GIRDENIS

§ 1. Šiam šiaurės žemaičių fonemų dažnumų tyrinėjimui naudojami savo darytais ir iššifruotais magnetofono įrašais, atstovaujančiais maždaug visoms tos tarinės šnektoms¹. Tos šnektos, remiantis tam tikrais fonologiniais kriterijais ir intuityviais pačių informantų vertinimais, buvo sugrupuotos į keliolika stambesnių zonų, turinčių maždaug vienodas fonologines sistemas (neskaitant, suprantama, įvairių subfoneminių mažmožių). Tolesniam tyrinėjimui pasirinkta 10 zonų, arba tiesiog patarmių:

1. Kretingiškiai:

a) Kretingos zona („KR“): Kretingos ir Jokūbavo šnektos;

b) Darbėnų zona („DR“): Darbėnai, Grūšlaukis, Laukžemis, Lenkimai, Palanga;

c) Plungės zona („PL“): Plungė, Ginteliškė, Kartena, Kuliai, Notėnai, Plateiai (tiksliau – Beržoras), Stalgėnai, Šateikiai;

d) Endriejavo zona („EN“): Endriejavas, Judrėnai, Veiviržėnai, Vėžaičiai²;

e) Rietavo zona („RT“): Rietavas ir jo apylinkės;

2. Telšiškiečiai:

a) Telšių zona („TL“): Telšiai, Eigirdžiai, Lauko Soda, Viešvėnai, Žarėnai;

b) Skuodo zona („SK“): Skuodas, Aleksandrija (Truikiniai), Ylakai, Mosėdis (su Daukšiais), Šatės;

c) Sedos zona („SD“): Seda, Barstyčiai, Renavas, Varduva, Židikai (su Ukriais);

d) Tirkšlių zona („TR“): Tirkšliai, Pievėnai, Pikeliai, Žemalė;

e) Akmenės zona („AK“): Akmenė, Alkiškiai (tarm. *ėlkęškė*), Kivyčiai, Klykoliai³.

¹ Skaičiavimų metu turėjau iššifruvęs per 3000 mašinarščio puslapių (≈140 val.) magnetofono įrašų.

² Šiai zonai atstovavo tik nuosekliau dzūkuojančių informantų kalbos pavyzdžiai.

³ Tas zonas skiria šios būdingos fonologinės ypatybės: KR – kretingiškiai, turintys reguliarias fonemas /t, d, p, b, v, m, ė, ō/ ir nepažįstantys NI tipo junginių progresyvinės nazalizacijos; DR – kaip KR, bet /ė ō/ vartojantys tikrai išimtiniais atvejais (pagalbiniame veiksmažodyje *lōb*

Nesinaudota aiškių tarpinių bei periferinių šnektų tekstais, todėl už šio tyrinėjimo ribų liko nemaža šiaip jau labai įdomių punktų. Iš netyrinėtų kretingiškių šnektų minėtini Kalnalis, Salantai (artimi KR ir PL zonoms), iš telšiškių – Alsėdziai, Gadūnavas, Lieplaukė, Medingėnai, Nevėrnai (artimi TL, SD ir TR zonoms), Papilė, Vegeriai (iš esmės priklausantys AK), taip pat tarpinė Leckavos–Mažeikių–Laižuvos–Vieškėnių zona (artima TR) ir pietrytinė Janapolės–Kaunatavos–Luokės–Tryškių periferija (artima TL). Nuošaly paliktos ir savotiškos Kantaučių bei Žlibinų šnektos, balsių asimiliacijos atžvilgiu svyruojančios tarp kretingiškių ir telšiškių. Atmetant tas šnektas, vadovautasi keleriopais motyvais. Pirmia, siekiant didesnio ir griežtesnio apibendrinimo, vengta remtis „unikaliomis“, iš didesnės teritorijos ryškiau išsiskiriančiomis tarpinėmis šnektomis. Antra, atsakyta „bepalvių“ zonų, vienomis svarbiomis ypatybėmis sutampančių su vienomis pagrindinėmis zonomis, kitomis ypatybėmis – su kitomis. Pagaliau, trečia, – pagal išankstinį tyrinėjimo planą zonų skaičius kretingiškių ir telšiškių teritorijose turėjo būti vienodas. Kadangi kretingiškių plote buvo įmanoma išskirti tik penkias ryškesnes zonas, tiek pat zonų teko pasirinkti ir telšiškių tarmės areale. Iš esmės tik dėl to nuspręsta atsakyti minėtosios Leckavos–Mažeikių–Laižuvos–Vieškėnių (arba tiesiog Mažeikių) zonos; kita vertus, vadovaujantis šiuo motyvu, nedidelė Kretingos zona gal kiek dirbtinai atplėšta nuo Plungės zonos, nors fonologiniu atžvilgiu tas zonas skiria, galima sakyti, tik mažmožiai⁴.

§ 2. Kiekvienai zonai iš visų turimų tekstų pagal atsitiktinių skaičių lentelę išrinkta ir išrašyta po 120 išisinių rišlių atkarpų, susidedančių maždaug iš 100 fonemų⁵. Tos atkarpos buvo jungiamos į 600 fonemų ilgumo imtis (prabas) – vienai zonai atstovavo 20 tokių imčių; jų bendroji apimtis buvo 12 000 fonemų. Visų tirtųjų tekstų apimtis – 120 000 fonemų: 60 000 atstovavo telšiškiams ir 60 000 kretingiškiams.

§ 3. Skaičiuojant fonemų dažnumus, pradžioje išmėgintos įvairios alternatyvios fonologinės interpretacijos. Pavyzdžiui, sudėtinių dvibalsių antruosius dėmenis [i̯ u̯] bandyta traktuoti ir kaip /i u/, ir kaip /j v/ alofonus, bet galutinai pasirinktas antrasis sprendimas ([i̯ u̯] = /j v/), nes paaiškėjo, kad, be kita ko (plg. [Girdenis, 1970, p. 25]), priėmus jį, gaunamos sklandesnės ir tolydesnės dažnumų kreivės. Dėl tų pačių motyvų (neskaitant grynai fonologinių) apsispręsta afrikatas [c̣ ɕ ʒ ʒ̣ ɕ̣ ʒ̣

ir įvardžiuotinėse formose); PL – kaip KR, tik turintys progresyvinę NI junginių nazalizaciją (pvz.: n̄i̯(n)kst 'nyksta', gn̄i̯(m)b 'gnybia'); EN – kretingiškiai, priebalsius [t̄ d̄ p̄ b̄ v̄ m̄] vartojantys tik kaip fonemų /t̄ d̄ p̄ b̄ v̄ m̄/ alofonus ir turintys reguliarias fonemas /p̄ ɸ̄/; RT – kaip EN, tik neturintys reguliarių /p̄ ɸ̄/ (plg. DR); TL – telšiškiai, neturintys reguliarių fonemų /t̄ d̄ p̄ ɸ̄/ (plg. DR ir RT); SK – telšiškiai, turintys /t̄ d̄/, bet praktiškai nevartojantys /p̄ ɸ̄/ (plg. DR, RT, SD); SD – kaip SK, tik vartojantys /t̄ d̄/ (bent tradiciniame tarmės variante); TR – kaip SD, tik neturintys reguliarių /t̄ d̄/ (senųjų informantų kalboje); AK – telšiškiai, neturintys reguliarių /t̄ d̄ p̄ b̄ v̄ m̄ ɸ̄ ɸ̄/.

⁴ Šį skyrimą tvirtiau galima paremti tik leksiniais ir gramatiniais (iš dalies ir sociolingvistiniais) argumentais.

⁵ Maždaug todėl, kad vengta tekstą nutraukinėti viduryje žodžio. Į tai neatsižvelgta tik paskutinėje (šeštojoje) kiekvienos imties (prabas) atkarpoje, nes ji turėdavo išlyginti dėl šio vengimo susidariusius fonemų skaičiaus netolygumus. 100 fonemų atkarpos imtos todėl, kad ilgesnių tekstų fonologinių elementų dažnumas labai priklauso nuo tematikos (į tai mano dėmesį atkreipė doc. A. Pakerys).

ʃ ʒ) ir sutaptinius dvibalsius [ie uo] laikyti savarankiškoms fonemomis, o ne junginiais. Tuo pačiu čia atšaukiu savo ankstesnę bifoneminę afrikatų interpretaciją [Girdenis, 1970, p. 28]⁶. Analogiškais sumetimais ir priebalsių kietumas—minkštumas traktuojamas kaip atskirų fonemų – priebalsių – diferencinis požymis, o ne supersegmentinis elementas ar [j] realizacija.

Neutralizacijos pozicijose vartojami archifonemų atstovai tapatinami su tomis fonemomis, kurių pagrindiniams alofonams jie ypač artimi savo audicinėmis, akustinėmis ir artikuliacinėmis ypatybėmis, – laikomi jų šalutiniais alofonais. Todėl, pavyzdžiui, žodžio *kėlė* ‘kėlė, -ė’ priebalsiai [k] ir [l] skaičiuojami kaip fonemos /k/ ir /l/. Prieš [e] ir [ɛ] tipo balsius daugelyje zonų priebalsių palatalizacija (išskyrus [k g ʃ č ʒ ʒ], vietomis ir [l]) priklauso nuo tolesnio („dešiniojo“) priebalsio [Girdenis, 1970, p. 27], todėl, sakysim, apyketį formos *rėša* ‘rišo’ pirmąjį garsą teko laikyti kietojo /r/ manifestacija, o atitinkamą gerokai minkštesnį formų *rėšp* ‘rišu’ arba *rėštė* ‘rišti’ garsą skaičiuoti kaip minkštąjį /r/. Be abejo, toks apsisprendimas gana sąlygiškas, nes neutralizacijos pozicijų garsai distinktyvinės funkcijos atžvilgiu negali būti lygiaverčiai panašiems relevantinių pozicijų garsams. Bet vargu ar būtų racionali archifonemas skaičiuoti kaip savarankiškus fonologinius elementus, egzistuojančius šalia atitinkamų fonemų – bent jau iki šiol, rodos, taip niekas nėra daręs.

Antrą, gal kiek didesnę šio tyrinėjimo sąlygiškumą sudaro apriorinė prielaida, pagal kurią visos šiaurės žemaičių fonologinės sistemos traktuojamos taip, tartum jos turėtų tą patį maksimalų fonemų inventorių (randamą, pavyzdžiui, Kretingos ir Plungės zonose). Todėl [t] ir [t̪], [d] ir [d̪], taip pat [p b m v] ir [p̪ b̪ m̪ v̪] laikomi savarankiškoms fonemomis ne tik ten, kur jie iš tikrųjų kontrastuoja ir gali atlikti distinktyvinę funkciją (pvz., KR, DR, PL, SK, SD zonose), bet ir ten, kur tarp jų (bent tradicinėje tarmėje) yra papildomoji distribucija (pvz., EN, RT, AK zonose)⁷. Atsisakę šio sąlygiškumo, gautume ne tik skirtingus, bet ir nesulyginamus atskirų zonų fonemų inventorius ir todėl nebegalėtume daryti bendresnių išvadų nei apie visų šiaurės žemaičių, nei apie jų pagrindinių patarmių fonologinių sistemų statistines charakteristikas⁸.

⁶ Smulkiau dabartinė afrikatų fonologinė interpretacija argumentuojama knygoje [Girdenis, 1981, p. 55].

⁷ Tokiais atsitikimais tikrasis fonemų inventorius ir dažnumas nurodomas pastabose.

⁸ Teisybę sakant, ši prielaida nėra nei tokia „stipri“, nei tokia visai aprioriška, kaip gali atrodyti iš pirmo pažvelgimo. Tam tikrą jos pagrįstumą rodytų tai, kad, pavyzdžiui, plungiškiai savo fonemas /r' d' p'.../ nesvyruodami tapatina su Endriejavo zonos alofonais [r̪ d̪ p̪...]; sėdiškiai taip pat vertina akmeniškųjų [r̪ d̪ p̪...]. Nepaliktinas be dėmesio ir tas iš esmės diachroninis faktas, kad retkarčiais [r̪ d̪ p̪...] tipo garsai dabar jau pavartojami prieš užpakalinius balsius praktiškai visoje šiaurės žemaičių teritorijoje (ypač *maidu* ‘mačiau’, *švilpūdu* ‘švilpiau’ tipo formose). Tai rodo, kad kalbami priebalsiai visur jau intuityviai suvokiami kaip galimos ir normalios, tik kol kas dar beveik nerealizuojamos fonemos.

Nedaryta jokio skirtumo tarp tikrinių ir bendrinių, savų ir skolintų žodžių; taip pat lygiaverčiai laikyti savi ir svetimi, centriniai ir periferiniai garsiniai elementai. Net [h] (tiksliau turbūt [ɣ]), pasitaikęs dviejų Tirkšlių zonos dialektinių tekstų žodyje *ahā*, buvo skaičiuojamas kaip fonema, nors iš tikrųjų ji reikia laikyti tik hiato užpildomuoju glaidu, neturintčiu fonologinės vertės (taigi *ahā* = [aɔ̃])⁹. Periferinės fonemos, kurių visai nepasitaikė arba kurios pasirodė tik kokioje vienoje kitoje imtyje (pvz., [ʒ ʒ]), sąlygiškai laikomos neegzistuojančiomis, nors iš tikrųjų jos ir gali būti vartojamos viename kitame retame žodyje (plg.: *džabūtę* 'pleikti, mušti', *radzėlė* 'Radzytė, Radio duktė'). Labai retai vartojami ir nė vienoje minimaliojoje poroje nekontrastuojantys [f] ir [f'] skaičiuojami kaip vienos fonemos alofonai, nors jų kontrastas iš principo, rodos, nėra neįmanomas (plg. tokius mokinių kalbos žodžius, kaip *fuzelāžaps* 'fiuzeliažas').

§ 4. Vidutinis atskirų imčių fonemų dažnumas skaičiuotas pagal elementarią formulę $p_i (\%) = \frac{n_i \cdot 100}{n_i}$, kur n_1 – tiriamosios fonemos pavartojimų skaičius, n_i – bendrasis imties tūris (t. y. imties tekstus sudarančių fonemų skaičius). Kiekvienos atskiros zonos fonemų dažnumai rasti, išvedus atitinkamus aritmetinius vidurkius $p = \frac{\sum p_i}{n}$, kur n – imčių skaičius. Dažnumų svyravimai įvertinti standartiniais (kvadratiniais) nukrypimais $s = \sqrt{\frac{\sum (p_i - p)^2}{n - 1}}$ (plg. [Урбах, 1975, c. 88]). Jų pavyzdžiai pateikiami lentelėse prie Kretingos ir Telsių zonų fonemų dažnumų (žr. 1 ir 2 lent.). Panašiai fonemų dažnumai svyruoja ir kitose zonose.

Visų žemaičių ir kretingiškių bei telšiškių patarmių vidutiniai fonemų dažnumai apskaičiuoti ir įvertinti pagal tas pačias formules, tik p_i reikšmė šiam reikalui buvo imami vidutiniai zonų dažnumai, o n reikšmė – bendrasis zonų skaičius: kiekviena zona buvo laikoma atskira imtimi. Be vidurkių ir standartinių nukrypimų, dar buvo nustatyti variacijos koeficientai $v (\%) = \frac{s \cdot 100}{n}$ ir 95% patikimumo intervalai $\pm = p \pm s_{\bar{x}} \cdot t_{0,05}$ (čia $s_{\bar{x}}$ reiškia standartinę vidurkio paklaidą, o $t_{0,05}$ – Stjudento kriterijaus kvantilį, randamą specialiose lentelėse pagal laisvės laipsnių skaičių $f = n - 1$ [Урбах, 1975, c. 282; Kruopis, 1977, p. 318; Liepa, 1974, p. 301]). Be to, vertinant tyrimo rezultatų reikšmingumą, pasinaudota ir vadinamuoju u kriterijumi, skaičiuojamu pagal formulę $u = |\varphi_1 - \varphi_2| \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}$ [Урбах, 1975, c. 166].

Visiems šiaurės žemaičiams ir atskirai kretingiškių bei telšiškių patarmėms apskaičiuotos ir tam tikros informacinės charakteristikos: vidutinė „teorinė“ sistemos entropija $H_0 = \log_2 m$ (bitų) (m – fonemų skaičius sistemoje), pirmojo laipsnio (arba besąlyginė) entropija (informatyvumas) $H_1 = \sum -p \cdot \log_2 p$ ir santykinė pirmo laipsnio

⁹ Tiesa, kitose zonose (t. y. tų zonų imtyse) su tuo garsu nebesusidurta, todėl jis nepadarė rimtesnės įtakos nei telšiškių, nei tuo labiau visų šiaurės žemaičių bendrajam fonemų dažnumui.

Fonemų dažnumai atskrose kretingiškų zonose (%)

	a) KR	b) DR	c) PL	d) EN	e) RT
1.	/a/ 13,65 ± 1,87	/a/ 12,67	/a/ 13,57	/a/ 13,61	/a/ 13,16
2.	/e/ 9,37 ± 1,78	/e/ 9,05	/e/ 8,21	/e/ 8,25	/e/ 8,52
3.	/s/ 5,93 ± 1,66	/s/ 6,03	/s/ 6,20	/s/ 7,06	/s/ 6,90
4.	/o/ 5,54 ± 1,17	/r/ 5,50	/r/ 5,55	[r] 5,38	[v] 5,07
5.	/t/ 5,40 ± 1,34	/p/ 5,49	/v/ 5,15	/p/ 5,18	/n/ 4,69
6.	/k/ 5,07 ± 0,94	/v/ 5,40	/t/ 4,67	[v] 4,68	[r] 4,59
7.	/v/ 4,97 ± 1,02	/k/ 4,22	/k/ 4,30	/k/ 4,52	/p/ 4,24
8.	/n/ 4,38 ± 0,70	/j/ 4,02	/n/ 4,15	/n/ 4,39	/k/ 3,82
9.	/j/ 3,74 ± 0,75	/n/ 3,71	/j/ 3,68	/j/ 3,06	/j/ 3,45
10.	/r/ 2,99 ± 0,75	/p/ 2,93	/r/ 3,26	/r/ 3,03	/r/ 3,00
11.	/p/ 2,40 ± 0,62	/r/ 2,76	/p/ 2,87	[p] 2,85	/i/ 2,76
12.	/i/ 2,23 ± 0,64	/i/ 2,63	/m/ 2,76	/i/ 2,72	[p] 2,54
13.	/uo/ 2,13 ± 0,75	/uo/ 2,50	/i/ 2,62	/uo/ 2,47	/uo/ 2,50
14.	/e/ 2,07 ± 0,59	/e/ 2,32	/e/ 2,47	[m] 2,23	/u/ 2,09
15.	/m/ 1,94 ± 0,50	/m/ 1,95	/uo/ 2,35	/e/ 2,07	[m] 2,04
17.	/b/ 1,92 ± 0,50	1,90	/t/ 1,82	/u/ 1,97	/a/ 1,82
17.	/k/ 1,87 ± 0,96	/f/ 1,73	/b/ 1,71	[b] 1,67	[i] 1,78
18.	/r/ 1,82 ± 0,56	/k/ 1,64	/d/ 1,69	[f] 1,61	[b] 1,70
19.	/h/ 1,63 ± 0,71	/l/ 1,62	/h/ 1,54	/f/ 1,58	[d] 1,67
20.	/l/ 1,57 ± 0,50	/ie/ 1,54	/f/ 1,48	/h/ 1,57	/d/ 1,67
21.	/f/ 1,36 ± 0,48	/b/ 1,53	/k/ 1,47	[d] 1,51	/ie/ 1,62
22.	/u/ 1,36 ± 0,92	/h/ 1,42	/ā/ 1,44	/k/ 1,48	/h/ 1,57
23.	/ie/ 1,35 ± 0,63	/s/ 1,33	/u/ 1,33	/ā/ 1,37	/k/ 1,51
24.	/s/ 1,23 ± 0,32	/l/ 1,28	/l/ 1,32	/l/ 1,28	/l/ 1,48
25.	/d/ 1,21 ± 0,60	/š/ 1,27	/ie/ 1,22	/ie/ 1,27	/f/ 1,46
26.	/ū/ 1,18 ± 0,54	/d/ 1,23	/s/ 1,13	/s/ 1,20	[i] 1,41
27.	/ā/ 1,14 ± 0,66	/u/ 1,23	/š/ 1,13	/i/ 1,15	/l/ 1,32
28.	/l/ 1,09 ± 0,47	/ā/ 1,18	/l/ 1,12	/š/ 1,08	/s/ 1,21
29.	/s/ 1,08 ± 0,53	/i/ 1,14	/i/ 1,02	/e/ 1,05	/g/ 1,18
30.	/i/ 1,07 ± 0,60	0,98	/g/ 0,93	/l/ 1,01	/ū/ 1,04
31.	/ē/ 1,00 ± 0,46	/v/ 0,96	/ū/ 0,90	/ū/ 0,94	/š/ 1,00
32.	/v/ 0,78 ± 0,40	/g/ 0,93	/ē/ 0,87	/š/ 0,84	/ē/ 0,93
33.	/g/ 0,78 ± 0,45	/š/ 0,92	0,83	[d] 0,83	[v] 0,89
34.	/d/ 0,73 ± 0,47	/ū/ 0,87	/ū/ 0,79	/g/ 0,79	[d] 0,75
35.	/š/ 0,64 ± 0,54	/d/ 0,84	/ž/ 0,73	[v] 0,72	/š/ 0,73
36.	/ž/ 0,50 ± 0,27	/ž/ 0,55	/v/ 0,67	/ž/ 0,70	[m] 0,67
37.	/č/ 0,47 ± 0,39	/m/ 0,48	/g/ 0,67	[m] 0,50	/g/ 0,58

	a) KR	b) DR	c) PL	d) EN	e) RT
38.	<i>rn̄</i> 0,42 ± 0,31	<i>lp̄</i> 0,36	<i>lm̄</i> 0,64	<i>lḡ</i> 0,49	<i>lž̄</i> 0,57
39.	<i>lb̄</i> 0,41 ± 0,33	<i>lč̄</i> 0,35	<i>lė̄</i> 0,47	<i>lz̄</i> 0,39	<i>lė̄</i> 0,53
40.	<i>lp̄</i> 0,36 ± 0,28	<i>lb̄</i> 0,34	<i>lz̄</i> 0,37	<i>lč̄</i> 0,38	<i>lz̄</i> 0,44
41.	<i>lp̄</i> 0,33 ± 0,26	<i>lḡ</i> 0,33	<i>lp̄</i> 0,32	<i>[b̄]</i> 0,27	<i>[p̄]</i> 0,35
42.	<i>lḡ</i> 0,32 ± 0,23	<i>lz̄</i> 0,30	<i>lb̄</i> 0,18	<i>[p̄]</i> 0,25	<i>[b̄]</i> 0,27
43.	<i>lz̄</i> 0,25 ± 0,16	<i>lp̄</i> 0,22	<i>zl</i> 0,09	<i>lč̄</i> 0,17	<i>lp̄</i> 0,13
44.	<i>lč̄</i> 0,09 ± 0,17	<i>lč̄</i> 0,09	<i>lp̄</i> 0,08	<i>lp̄</i> 0,11	<i>lž̄</i> 0,10
45.	<i>lž̄</i> 0,08 ± 0,18	<i>lz̄</i> 0,08	<i>lc̄</i> 0,06	<i>lž̄</i> 0,10	<i>lc̄</i> 0,06
46.	<i>lc̄</i> 0,06 ± 0,10	<i>lc̄</i> 0,05	<i>lp̄</i> 0,04	<i>lc̄</i> 0,07	<i>zl</i> 0,06
47.	<i>zl</i> 0,05 ± 0,10	<i>zl</i> 0,05	<i>lz̄</i> 0,04	<i>zl</i> 0,06	<i>lč̄</i> 0,05
48.	<i>lž̄</i> 0,03 ± 0,06	<i>lč̄</i> 0,03	<i>lž̄</i> 0,03	<i>lč̄</i> 0,03	<i>lč̄</i> 0,03
49.	<i>lp̄</i> 0,01 ± 0,05	<i>lž̄</i> 0,03	<i>lč̄</i> 0,03	<i>lž̄</i> 0,03	<i>lž̄</i> 0,03
50.		<i>lp̄</i> 0,01	<i>lč̄</i> 0,02	<i>lp̄</i> 0,02	<i>lž̄</i> 0,01
51.		<i>lf̄</i> 0,01	<i>lž̄</i> 0,01	<i>lž̄</i> 0,01	<i>lp̄</i> 0,01

Pastaba. Jeigu EN ir RT [*i d p b m v*] interpretuosime kaip fonemų [*t d p b m v*] alofonus, tų zonų fonemų dažnumai bus tokie:

EN: *la* 13,61, *le* 8,25, *ls* 7,06, *lt* 6,99, *lv* 5,40, *lp* 5,18, *lk* 4,52, *ln* 4,39, *lr* 3,10, *lj* 3,06, *lr* 3,03, *lm* 2,73, *li* 2,72, *luo* 2,47, *ld* 2,34, *lel* 2,07, *lu* 1,97, *lb* 1,94, *lf* 1,58, *lñ* 1,58, *lk* 1,48, *lā* 1,37, *lj* 1,28, *lie* 1,27, *lsj* 1,20, *lij* 1,15, *lsj* 1,08, *lē* 1,05, *lū* 1,01, *lū* 0,95, *lsj* 0,84, *lḡ* 0,79, *lž̄* 0,70, *lḡ* 0,49, *lz̄* 0,39, *lč̄* 0,38, *lč̄* 0,17 ir t. t.

RT: *la* 13,16, *le* 8,52, *ls* 6,90, *lt* 6,37, *lv* 5,96, *ln* 4,69, *lp* 4,24, *lk* 3,82, *lj* 3,45, *lr* 3,00, *lm* 2,89, *li* 2,76, *luo* 2,71, *ld* 2,42, *lu* 2,09, *lb* 1,97, *le* 1,82, *lā* 1,67, *lñ* 1,62, *lñ* 1,57, *lk* 1,51, *lj* 1,48, *lf* 1,46, *lū* 1,41, *lsj* 1,32, *lsj* 1,21, *lḡ* 1,18, *lū* 1,04, *lsj* 1,00, *lē* 0,93, *lsj* 0,73, *lḡ* 0,58, *lž̄* 0,57, *lč̄* 0,53, *lz̄* 0,44, *lp̄* 0,13 ir t. t.

2 lentelė

Fonemų dažnumai atskirose telšiškių zonose (%)

	a) TL	b) SK	c) SD	d) TR	e) AK
1.	<i>la</i> 13,81 ± 1,59	<i>la</i> 12,65	<i>la</i> 13,06	<i>la</i> 13,03	<i>la</i> 12,90
2.	<i>le</i> 7,65 ± 1,25	<i>le</i> 8,30	<i>le</i> 8,17	<i>le</i> 7,23	<i>le</i> 7,28
3.	<i>ls</i> 6,42 ± 1,24	<i>ls</i> 6,58	<i>ls</i> 6,26	<i>ls</i> 5,72	<i>ls</i> 5,91
4.	<i>lv</i> 4,98 ± 0,99	<i>lv</i> 4,89	<i>lt</i> 4,67	<i>lk</i> 4,93	<i>lr</i> 5,06
5.	<i>ln</i> 4,77 ± 0,77	<i>lr</i> 4,88	<i>lk</i> 4,60	<i>lv</i> 4,74	<i>lv</i> 4,86
6.	<i>lr</i> 4,47 ± 1,01	<i>lk</i> 4,43	<i>ln</i> 4,59	<i>lr</i> 4,54	<i>lk</i> 4,69
7.	<i>lk</i> 4,37 ± 0,82	<i>lp</i> 4,35	<i>lv</i> 4,55	<i>ln</i> 4,28	<i>li</i> 4,50
8.	<i>lij</i> 3,81 ± 1,19	<i>ln</i> 3,97	<i>lp</i> 3,65	<i>li</i> 4,15	<i>ln</i> 4,19
9.	<i>lj</i> 3,50 ± 0,69	<i>lj</i> 3,77	<i>li</i> 3,62	<i>lj</i> 4,05	<i>lj</i> 3,93
10.	<i>lp</i> 3,25 ± 0,68	<i>li</i> 3,09	<i>lj</i> 3,53	<i>lp</i> 4,01	<i>lp</i> 3,85
11.	<i>lp</i> 3,06 ± 0,52	<i>le</i> 3,02	<i>le</i> 3,17	<i>le</i> 3,13	<i>lu</i> 3,07

	a) TL	b) SK	c) SD	d) TR	e) AK
12.	<i>/u/</i> 3,03 ± 1,02	<i>/p/</i> 2,78	<i>/p/</i> 2,86	<i>/p/</i> 2,99	<i>/r/</i> 2,83
13.	<i>/r/</i> 3,01 ± 0,82	<i>/r/</i> 2,77	<i>/u/</i> 2,69	<i>/r/</i> 2,96	<i>/e/</i> 2,73
14.	<i>/uo/</i> 2,83 ± 0,66	<i>/uo/</i> 2,37	<i>/uo/</i> 2,65	<i>/u/</i> 2,75	<i>[p]</i> 2,72
15.	<i>/m/</i> 2,29 ± 0,75	<i>/u/</i> 2,26	<i>/r/</i> 2,57	<i>/m/</i> 2,16	<i>[m]</i> 2,11
16.	<i>/h/</i> 1,75 ± 0,56	<i>/m/</i> 2,26	<i>/m/</i> 2,33	<i>/uo/</i> 1,96	<i>/uo/</i> 1,99
17.	<i>/e/</i> 1,73 ± 0,65	<i>/b/</i> 1,95	<i>/d/</i> 1,79	<i>/h/</i> 1,89	<i>[d]</i> 1,86
18.	<i>/b/</i> 1,71 ± 0,75	<i>/r/</i> 1,75	<i>/k/</i> 1,73	<i>/f/</i> 1,78	<i>[b]</i> 1,83
19.	<i>[d]</i> 1,62 ± 0,57	<i>/d/</i> 1,74	<i>/f/</i> 1,65	<i>/ie/</i> 1,73	<i>/l/</i> 1,75
20.	<i>/ie/</i> 1,58 ± 0,54	<i>h/</i> 1,68	<i>/ie/</i> 1,64	<i>[d]</i> 1,56	<i>/f/</i> 1,67
21.	<i>/ā/</i> 1,58 ± 0,63	<i>/l/</i> 1,56	<i>/h/</i> 1,63	<i>/l/</i> 1,56	<i>/k/</i> 1,65
22.	<i>/l/</i> 1,52 ± 0,63	<i>/k/</i> 1,55	<i>/r/</i> 1,62	<i>/k/</i> 1,54	<i>/h/</i> 1,57
23.	<i>/k/</i> 1,51 ± 0,37	<i>/f/</i> 1,51	<i>/l/</i> 1,57	<i>/b/</i> 1,53	<i>[f]</i> 1,43
24.	<i>[f]</i> 1,46 ± 0,59	<i>/ie/</i> 1,38	<i>/b/</i> 1,47	<i>[f]</i> 1,53	<i>/ie/</i> 1,38
25.	<i>/f/</i> 1,37 ± 0,46	<i>/l/</i> 1,36	<i>/s/</i> 1,30	<i>/s/</i> 1,38	<i>/ā/</i> 1,27
26.	<i>/s/</i> 1,35 ± 0,64	<i>/ā/</i> 1,18	<i>/l/</i> 1,13	<i>/ā/</i> 1,21	<i>/ū/</i> 1,19
27.	<i>/l/</i> 1,23 ± 0,43	<i>/s/</i> 1,16	<i>/s/</i> 1,12	<i>/l/</i> 1,15	<i>/s/</i> 1,08
28.	<i>/s/</i> 1,05 ± 0,45	<i>/i/</i> 1,13	<i>/ā/</i> 1,03	<i>/g/</i> 1,05	<i>/s/</i> 1,03
29.	<i>/i/</i> 1,03 ± 0,50	<i>/ū/</i> 1,10	<i>/ū/</i> 0,95	<i>/s/</i> 0,93	<i>/i/</i> 1,01
30.	<i>/ē/</i> 1,01 ± 0,56	<i>/s/</i> 1,05	<i>/i/</i> 0,92	<i>/ū/</i> 0,90	<i>/l/</i> 0,97
31.	<i>/g/</i> 0,92 ± 0,57	<i>/d/</i> 0,85	<i>/d/</i> 0,88	<i>/ē/</i> 0,89	<i>/s/</i> 0,94
32.	<i>[d]</i> 0,82 ± 0,51	<i>/ē/</i> 0,82	<i>/g/</i> 0,87	<i>/s/</i> 0,86	<i>/g/</i> 0,91
33.	<i>/ū/</i> 0,79 ± 0,22	<i>/s/</i> 0,78	<i>/ē/</i> 0,85	<i>[d]</i> 0,83	<i>[d]</i> 0,87
34.	<i>/š/</i> 0,77 ± 0,35	<i>/g/</i> 0,76	<i>/v/</i> 0,72	<i>/i/</i> 0,72	<i>[v]</i> 0,81
35.	<i>/v/</i> 0,68 ± 0,38	<i>/v/</i> 0,68	<i>/g/</i> 0,70	<i>/ž/</i> 0,57	<i>/ž/</i> 0,76
36.	<i>/ž/</i> 0,58 ± 0,25	<i>/g/</i> 0,62	<i>/š/</i> 0,67	<i>/v/</i> 0,56	<i>/g/</i> 0,58
37.	<i>/m/</i> 0,48 ± 0,35	<i>/š/</i> 0,56	<i>/m/</i> 0,57	<i>/m/</i> 0,51	<i>/š/</i> 0,55
38.	<i>/š/</i> 0,48 ± 0,37	<i>/m/</i> 0,50	<i>/ž/</i> 0,56	<i>/g/</i> 0,49	<i>[m]</i> 0,51
39.	<i>/g/</i> 0,48 ± 0,40	<i>/ž/</i> 0,48	<i>/š/</i> 0,39	<i>/z/</i> 0,46	<i>/ē/</i> 0,34
40.	<i>/z/</i> 0,38 ± 0,38	<i>/z/</i> 0,46	<i>/z/</i> 0,31	<i>/š/</i> 0,41	<i>[b]</i> 0,30
41.	<i>/b/</i> 0,27 ± 0,16	<i>/b/</i> 0,32	<i>/b/</i> 0,30	<i>/p/</i> 0,38	<i>/z/</i> 0,28
42.	<i>/p/</i> 0,23 ± 0,26	<i>/p/</i> 0,24	<i>/p/</i> 0,23	<i>/b/</i> 0,29	<i>[p]</i> 0,26
43.	<i>/c/</i> 0,10 ± 0,18	<i>/z/</i> 0,10	<i>/z/</i> 0,09	<i>/š/</i> 0,13	<i>/z/</i> 0,13
44.	<i>/ž/</i> 0,08 ± 0,13	<i>/p/</i> 0,10	<i>/c/</i> 0,08	<i>/ž/</i> 0,12	<i>/š/</i> 0,10
45.	<i>/c/</i> 0,07 ± 0,13	<i>/ž/</i> 0,07	<i>/ž/</i> 0,07	<i>/p/</i> 0,10	<i>/z/</i> 0,08
46.	<i>/z/</i> 0,06 ± 0,10	<i>/c/</i> 0,06	<i>/p/</i> 0,06	<i>/z/</i> 0,09	<i>/š/</i> 0,08
47.	<i>/š/</i> 0,02 ± 0,05	<i>/c/</i> 0,06	<i>/ē/</i> 0,06	<i>/ē/</i> 0,08	<i>/p/</i> 0,07
48.	<i>/ē/</i> 0,02 ± 0,05	<i>/ē/</i> 0,03	<i>/š/</i> 0,03	<i>[h]</i> 0,05	<i>/c/</i> 0,05
49.	<i>/š/</i> 0,01 ± 0,04	<i>/š/</i> 0,03	<i>/ž/</i> 0,02	<i>/f/</i> 0,04	<i>/ē/</i> 0,04
50.	<i>/p/</i> 0,01 ± 0,04	<i>/š/</i> 0,01	<i>/š/</i> 0,01	<i>/š/</i> 0,03	<i>/š/</i> 0,01
51.			<i>/f/</i> 0,01	<i>/š/</i> 0,02	<i>/ž/</i> 0,01
52.					<i>/f/</i> 0,01

Pastabos. 1. Laikant [f] ir [r], [d̥] ir [d] fonemų / t d / alofonais, Telšių ir Tirkšlių zonų fonemų dažnumai turėtų būti šie:

TL: / a / 13,81, / e / 7, 65, / s / 6,42, / t / 5,93, / v / 4,98, / n / 4,77, / k / 4,37, / i / 3,81, / j / 3,50, / o / 3,25, / p / 3,06, / u / 3,03, / r / 3,01, / uo / 2,83, / d / 2,44, / m / 2,29, / Ń / 1,75, / e / 1,73, / b / 1,71, / ė / 1,58, / ā / 1,58, / l / 1,52, / k̄ / 1,51, / f / 1,37, / š / 1,35, / l / 1,23, / s / 1,05 / i / 1,03, / ē / 1,01, / g / 0,92, / ū / 0,79, / š / 0,77 ir t. t.

TR: / a / 13,03, / e / 7,23, / t / 6,07, / s / 5,72, / k / 4,93, / v / 4,74, / n / 4,28, / i / 4,15, / j / 4,05, / o / 4,01, / e / 3,13, / p / 2,99, / r / 2,96, / u / 2,75, / d / 2,39, / m / 2,16, / uo / 1,96, / Ń / 1,89, / f / 1,78, / ė / 1,73, / l / 1,56, / k̄ / 1,54, / b / 1,53, / s / 1,38, / ā / 1,21, / l / 1,15, / g / 1,05, / š / 0,93, / ū / 0,90, / ē / 0,89, / š / 0,86, / i / 0,72 ir t. t.

2. Jeigu [f̥ d̥ b̆ m̆ v̆] laikytume / t d p b m v / alofonais, Akmenės zoną apibūdintų šie fonemų dažnumai:

AK: / a / 12,90, / e / 7,28, / t / 6,49, / s / 5,91, / v / 5,67, / k / 4,69, / i / 4,50, / n / 4,19, / j / 3,93, / o / 3,85, / u / 3,07, / p / 2,98, / r / 2,83, / e / 2,73, / d / 2,73, / m / 2,62, / b / 2,13, / uo / 1,99, / l / 1,75, / f / 1,67, / k̄ / 1,65, / Ń / 1,57, / ė / 1,38, / ā / 1,27, / ū / 1, 19, / š / 1,08, / s / 1,03, / i / 1,01, / l / 0,97, / š / 0,94, / g / 0,91, / ž / 0,76, / ğ / 0,58, / ė / 0,55, / ē / 0,34, / ž / 0,28, / ž / 0,13 ir t. t.

entropija $E_1 = \frac{H_1}{H_0}$ [Hockett, 1955, p. 216 t.; Ахманова, 1961, с. 107 tt.; Яглом, 1973, с. 238 tt.]. Kaip tarpinių šios rūšies skaičiavimų pavyzdžiai, 6 lentelėje prie kiekvienos fonemos dažnumo pateikiamos $-p \cdot \log_2 p$ reikšmės.

§ 5. Atskirų zonų fonemų dažnumai pateikiami 1 ir 2 lentelėse. Jose štrichine linija atskiriama pirmųjų 7–9 fonemų grupė, sudaranti maždaug 50% tekstų. Šiai grupei, kaip matom, priklauso / a e o j k n s t v /, telšiškių šnektose – dar ir / i /, iš-tisinė linija atskiria 17–18 fonemų, užimančių apie 75% tekstų. Be minėtųjų, šioje grupėje dar randamos fonemos / e i u uo b k m p r f t /, telšiškių šnektose – ir / ĩ d /. Punktyrine (taškine) linija atskirta 10–11 paskutinių, rečiausiai vartojamų fonemų, kurios užima tik maždaug 0,5% tekstų. Šią periferinę grupę visose zonose sudaro / ė ̄ o ̄ c ̄ f ̄ š ̄ ž ̄ z ̄ ž /; epizodiškai į ją patenka / ž / ir / p̄ /.

Tie garsai, kurie tik sąlygiškai tেলাikomi fonemomis, lentelėse spausdinami laužtiniuose skliaustuose; be to, kitaip žymimas jų minkštumas (plg. / t' / ir / f̄ /, / v' / ir / v̄ /). Kiekvienos lentelės gaie pridėdamos pastabos, kuriose nurodomi realių („tradicinių“) fonemų dažnumai, būdingi toms šnektoms, kuriose [f̄ d̄] (vietomis – ir / p̄ b̄ m̄ v̄ /) funkcionuoja ne kaip atskiros fonemos, o kaip / t d / (atitinkamai – ir / p b m v /) alofonai.

§ 6. Kretingiškių patarmės vidutiniai fonemų dažnumai, apskritai kalbant, gana panašūs į telšiškių fonemų dažnumus (žr. 3 lent.). Grupėje, sudarančioje patį fonologinės sistemos branduolį (t. y. užimančioje 50% tekstų), sutampa net 8 fonemos / a e o k n s t / – išimtį sudaro tik / i /, kuris čia atsiduria tik telšiškių šnektose. 75% (t. y. 3/4) tekstų užimančioje grupėje sutampa dar ir / e i u o j m p r /; / b / ir / t / čia priklauso tik kretingiškių šnektose, / u / ir / d / – tik telšiškių. Visai nesiskiria abiejų patarmių kraštutinė periferinė grupė, užimanti tik 0,5% tekstų: ją sudaro / ė ̄ o ̄ c ̄ f ̄ š ̄ ž ̄ z ̄ ž / ir dėl labai menko dažnumo lentelėse neatsispaudėję / š ̄ ž /.

Periferinį kai kurių fonemų pobūdį rodo ir variacijos koeficientai: neleistina didelį šį koeficientą ($v > 40\%$, plg. [Головин, 1971, с. 36]) turi $/\bar{e} \ \bar{c} \ \bar{f} \ \bar{j} \ \bar{z}/$: kretingiškių šnektose – dar ir $/\bar{e} \ \bar{c} \ \bar{z}/$. Išidėmėtina, kad visų fonemų, priklausančių periferinei grupei (išskyrus kretingiškių $/c/$), $v > 20\%$. Kitose grupėse dominuoja $v < 20\%$ – išimtį sudaro tik kretingiškių $/u \ b' \ g' \ m' \ z'/$ ir telšiškių $/e \ \bar{e} \ p' \ z'/$, kurių $v > 20\%$.

Taigi periferinės fonemos skiriasi nuo kitų fonemų ne tik daug mažesniais dažnumais, bet ir didesniais tų dažnumų svyravimais. Tokį šių fonemų elgesį pirmiausia reikėtų aiškinti reliatyviu jų naujumu¹⁰: jos yra arba palyginti neseniai išriedėjusios iš kitų garsų ar junginių ($/\bar{e} \ \bar{p} \ \bar{c} \ \bar{f} \ \bar{z} \ \bar{z}/$, kai kur – ir $/c \ \bar{j}/$), arba introdukuotos iš kitų kaltų ($/f \ c/$, daugelyje šnektų – ir $/c \ \bar{j}/$; dėl savo retumo pastarosios fonemos atrodo labai išraiškingos, todėl dabar jos gana būdingos ir neskolintai ekspresyvialeksikai, ypač garsažodžiams).

§ 7. Nors, kaip sakyta, fonologinių sistemų statistinės charakteristikos iš esmės panašios abiejose šiaurės žemaičių patarmėse, vis dėlto, kruopščiau sugretinus ir išanalizavus 3 lentelėje pateiktus patikimumo intervalus, galima pastebėti, kad kai kurių fonemų dažnumai reikšmingai skiriasi ar bent galėtų skirtis.

Jokių abejonių nekelia ir papildomų skaičiavimų nereikalauja fonemos $/o/$, $/i/$ ir $/u/$: jų patikimumo intervalai ne tik nesusikerta, bet ir nesusiliečia, plg.: $/o/_{\tau} 3,31 \div 4,33\%$ ir $/o/_{\kappa} 4,50 \div 5,90\%$, $/i/_{\kappa} 2,32 \div 2,85\%$ ir $/i/_{\tau} 3,59 \div 4,06$, $/u/_{\kappa} 1,10 \div 2,10\%$ ir $/u/_{\tau} 2,35 \div 3,17\%$. Vadinas, šių fonemų dažnumai labai reikšmingai skiriasi: $/o/$ reikšmingai dažnesnis kretingiškių šnektose, $/i \ u/$ reikšmingai dažnesni telšiškių patarmėje. Tai gerai paremia dabartinę šiaurės žemaičių tarmės klasifikaciją¹¹ ir paaiškina būdingą intuityvią telšiškių šnektų charakteristiką, ne kartą girdėtą įvairiose kretingiškių ploto vietose. Tų šnektų atstovai paprastai tvirtina, kad Sedos, Telšių, Mosėdžio ir kt. apylinkėse per daug mėgstami, „reikia ar nereikia kaišiojami“ garsai („raidės“) $/i \ u/$. Savo ruožtu informantai telšiškiai dažnai nurodo *rōblis* 'rublis', *rōgīs* 'rugys' tipo formas kaip būdingus kretingiškių šnektų „šiboletus“.

Kitų fonemų patikimumo intervalai daugiau ar mažiau susikerta, todėl jų dažnumo skirtumų reikšmingumą teko dar patikrinti ir u kriterijumi. Kaip parodė šis tikrinimas, neabejotinai reikšmingai dar skiriasi ($u > u_{0,01}$) balsinių fonemų $/e \ \bar{e} \ \bar{e} \ \bar{i} \ \bar{o}/$ ir priebalsių $/d \ t \ f/$ dažnumai. Kretingiškių tekstuose reikšmingai dažnesnės fonemos $/e \ \bar{e} \ \bar{i} \ \bar{o} \ t \ f/$, telšiškių tekstuose – $/e \ \bar{e} \ d/$. Reikšmingo skirtumo tendenciją ($u_{0,05} < u < u_{0,01}$) rodo kintamojo pakilimo balsinė fonema $/ie/$ ir balsingieji priebalsiai $/l' \ n' \ v' \ y'/$: fonemos $/ie \ l' \ n'/$ dažnėlesnės telšiškių tekstuose, o $/v' \ y'/$ kiek labiau linkę vartoti kretingiškiai.

¹⁰ Į tai mano dėmesį atkreipė docentai V. Čekmanas ir V. Žulys.

¹¹ Oficialiai šis skirstymas pirmą kartą paskelbtas straipsnyje [Girdenis, Zinkevičius, 1966], bet iš tikrųjų pirmasis jį kiek anksčiau pasiūlė V. Grinaveckis (tik vartodamas kitus terminus, plg. [Grinaveckis, 1973, p. 13]).

Vidutiniai fonemų dažnumai kretingiškių ir telšiškių patarmėse (%)

	a) kretingiškiiai				b) telšiškiiai			
		<i>p</i> (%)	<i>v</i>	÷		<i>p</i> (%)	<i>v</i>	÷
1.	<i>ja</i>	13,33 ± 0,38	2,9	12,88 ÷ 13,82	<i>ja</i>	13,09 ± 0,39	3,0	12,61 ÷ 13,57
2.	<i>je</i>	8,68 ± 0,51	5,9	8,05 ÷ 9,31	<i>je</i>	7,73 ± 0,49	6,3	7,12 ÷ 8,33
3.	<i>js</i>	6,42 ± 0,51	7,9	5,80 ÷ 7,06	<i>js</i>	6,18 ± 0,36	5,8	5,73 ÷ 6,62
4.	<i>je</i>	5,20 ± 0,56	10,8	4,50 ÷ 5,90	<i>je</i>	4,80 ± 0,17	3,5	4,59 ÷ 5,01
5.	<i>it</i>	5,11 ± 0,46	9,0	4,53 ÷ 5,67	<i>it</i>	4,72 ± 0,22	4,7	4,45 ÷ 4,99
6.	<i>iv</i>	5,05 ± 0,27	5,3	4,72 ÷ 5,40	<i>iv</i>	4,60 ± 0,22	4,8	4,33 ÷ 4,87
7.	<i>ki</i>	4,39 ± 0,46	10,5	3,82 ÷ 4,96	<i>ki</i>	4,36 ± 0,32	7,3	3,96 ÷ 4,76
8.	<i>ni</i>	4,26 ± 0,36	8,4	3,82 ÷ 4,72	<i>ni</i>	3,83 ± 0,53	13,8	3,59 ÷ 4,06
9.	<i>ji</i>	3,59 ± 0,36	10,0	3,14 ÷ 4,04	<i>je</i>	3,82 ± 0,41	10,7	3,31 ÷ 4,33
10.	<i>ri</i>	3,01 ± 0,18	6,0	2,79 ÷ 3,23	<i>ji</i>	3,76 ± 0,24	6,4	3,45 ÷ 4,05
11.	<i>pi</i>	2,72 ± 0,23	8,4	2,43 ÷ 3,00	<i>pi</i>	2,88 ± 0,14	4,8	2,71 ÷ 3,05
12.	<i>ii</i>	2,59 ± 0,21	8,1	2,32 ÷ 2,85	<i>ri</i>	2,83 ± 0,18	6,4	2,61 ÷ 3,05
13.	<i>uo</i>	2,39 ± 0,16	6,7	2,19 ÷ 2,59	<i>ui</i>	2,77 ± 0,33	11,9	2,35 ÷ 3,17
14.	<i>mi</i>	2,19 ± 0,34	15,6	1,77 ÷ 2,61	<i>je</i>	2,76 ± 0,60	21,8	2,00 ÷ 3,50
15.	<i>je</i>	2,15 ± 0,25	11,6	1,84 ÷ 2,46	<i>uo</i>	2,36 ± 0,39	16,5	1,88 ÷ 2,84
16.	<i>ri</i>	1,79 ± 0,11	6,2	1,65 ÷ 1,93	<i>mi</i>	2,23 ± 0,09	4,0	2,12 ÷ 2,34
17.	<i>bi</i>	1,71 ± 0,14	8,2	1,53 ÷ 1,88	<i>di</i>	1,71 ± 0,12	7,1	1,56 ÷ 1,86
18.	<i>ui</i>	1,60 ± 0,46	27,8	1,10 ÷ 2,10	<i>ni</i>	1,70 ± 0,12	7,1	1,55 ÷ 1,85
19.	<i>ki</i>	1,59 ± 0,17	10,7	1,38 ÷ 1,80	<i>bi</i>	1,70 ± 0,26	15,3	1,38 ÷ 2,02
20.	<i>ni</i>	1,55 ± 0,08	5,2	1,45 ÷ 1,65	<i>ki</i>	1,60 ± 0,09	5,6	1,49 ÷ 1,71
21.	<i>fi</i>	1,52 ± 0,14	9,9	1,35 ÷ 1,69	<i>fi</i>	1,60 ± 0,15	9,4	1,41 ÷ 1,79
22.	<i>di</i>	1,46 ± 0,23	15,8	1,17 ÷ 1,74	<i>li</i>	1,59 ± 0,09	5,7	1,48 ÷ 1,70
23.	<i>li</i>	1,45 ± 0,21	14,8	1,16 ÷ 1,68	<i>ri</i>	1,57 ± 0,13	8,3	1,40 ÷ 1,72
24.	<i>ie</i>	1,41 ± 0,17	12,1	1,19 ÷ 1,61	<i>ie</i>	1,54 ± 0,16	10,4	1,34 ÷ 1,74
25.	<i>ā</i>	1,36 ± 0,21	15,4	1,10 ÷ 1,62	<i>ā</i>	1,25 ± 0,20	16,0	1,05 ÷ 1,50
26.	<i>si</i>	1,19 ± 0,10	8,4	1,07 ÷ 1,31	<i>si</i>	1,24 ± 0,15	12,5	1,05 ÷ 1,43
27.	<i>li</i>	1,17 ± 0,14	12,0	1,00 ÷ 1,34	<i>li</i>	1,17 ± 0,15	12,8	0,98 ÷ 1,36
28.	<i>ii</i>	1,16 ± 0,15	12,9	0,97 ÷ 1,35	<i>si</i>	1,02 ± 0,06	5,7	0,98 ÷ 1,12
29.	<i>si</i>	1,14 ± 0,11	9,7	1,00 ÷ 1,28	<i>ui</i>	0,99 ± 0,16	16,2	0,79 ÷ 1,19
30.	<i>ū</i>	0,99 ± 0,13	13,3	0,82 ÷ 1,14	<i>ii</i>	0,96 ± 0,15	15,6	0,77 ÷ 1,15
31.	<i>ē</i>	0,97 ± 0,07	7,2	0,88 ÷ 1,06	<i>gi</i>	0,90 ± 0,10	11,1	0,76 ÷ 1,02
32.	<i>gi</i>	0,92 ± 0,16	17,2	0,73 ÷ 1,13	<i>di</i>	0,85 ± 0,03	3,5	0,81 ÷ 0,89
33.	<i>vi</i>	0,80 ± 0,12	14,8	0,66 ÷ 0,96	<i>si</i>	0,79 ± 0,10	12,7	0,68 ÷ 0,93
34.	<i>di</i>	0,79 ± 0,05	6,3	0,73 ÷ 0,85	<i>ei</i>	0,78 ± 0,26	33,3	0,46 ÷ 1,10

a) kretingiškiai				b) telšiškiai				
	<i>p</i> (%)	<i>v</i>	÷		<i>p</i> (%)	<i>v</i>	÷	
35.	/š/	0,78 ± 0,11	14,1	0,65 ÷ 0,93	/ʃ/	0,69 ± 0,09	13,0	0,58 ÷ 0,80
36.	/ž/	0,60 ± 0,10	16,7	0,48 ÷ 0,72	/ʒ/	0,60 ± 0,10	16,7	0,48 ÷ 0,72
37.	/m/	0,54 ± 0,11	20,4	0,40 ÷ 0,68	/ǰ/	0,57 ± 0,09	15,8	0,46 ÷ 0,68
38.	/g/	0,49 ± 0,15	30,6	0,30 ÷ 0,68	/m̃/	0,51 ± 0,03	5,9	0,47 ÷ 0,55
39.	/ė/	0,44 ± 0,07	15,9	0,35 ÷ 0,53	/ė/	0,49 ± 0,08	16,7	0,39 ÷ 0,59
40.	/z/	0,34 ± 0,08	22,9	0,25 ÷ 0,45	/z/	0,39 ± 0,09	23,7	0,28 ÷ 0,50
41.	/p/	0,33 ± 0,05	15,2	0,27 ÷ 0,39	/b'/	0,30 ± 0,02	6,7	0,28 ÷ 0,32
42.	/b'/	0,29 ± 0,09	31,0	0,18 ÷ 0,40	/p/	0,27 ± 0,06	22,2	0,20 ÷ 0,34
43.	/o/	0,17 ± 0,10	58,9	0,05 ÷ 0,29	/z/	0,09 ± 0,03	33,3	0,05 ÷ 0,13
44.	/e/	0,09 ± 0,05	55,6	0,03 ÷ 0,15	/e/	0,09 ± 0,02	28,2	0,06 ÷ 0,10
45.	/z/	0,07 ± 0,03	42,9	0,03 ÷ 0,11	/z/	0,08 ± 0,02	25,0	0,06 ÷ 0,10
46.	/c/	0,06 ± 0,01	16,7	0,05 ÷ 0,07	/o/	0,07 ± 0,04	57,1	0,02 ÷ 0,12
47.	/z/	0,06 ± 0,02	33,3	0,04 ÷ 0,08	/e/	0,05 ± 0,02	40,0	0,03 ÷ 0,07
48.	/š/	0,04 ± 0,03	75,0	0,00 ÷ 0,08	/ǰ/	0,04 ± 0,02	50,0	0,02 ÷ 0,06
49.	/ė/	0,02 ± 0,01	50,0	0,01 ÷ 0,03	/c/	0,04 ± 0,03	75,0	0,01 ÷ 0,07
50.	/e/	0,02 ± 0,01	50,0	0,01 ÷ 0,03	/e/	0,01 ± 0,01	100	0,00 ÷ 0,02
51.	/ǰ/	0,01 ± 0,01	100	0,00 ÷ 0,02	/ǰ/	0,01 ± 0,01	100	0,00 ÷ 0,02
52.					/f/	0,01 ± 0,02	200	0,00 ÷ 0,03

Pastabos. Patarmių besąlyginės informacinės charakteristikos tokios: a) kretingiškiai: $H_0 = 5,67$ bito, $H_1 = 4,85$ bito, $E_1 = 85,5\%$; b) telšiškiai: $H_0 = 5,70$ bito, $H_1 = 4,88$ bito, $E_1 = 85,6\%$.

Reikšmingo skirtumo nėra ($u < u_{0,05}$) tarp balsių /a ā ū uo/, pučiamųjų priebalsių (/s š ʃ z z ž ž/), daugelio sprogstamųjų priebalsių (/b b̃ d̃ g̃ k̃ k̃ p̃ p̃/), išskyrus minėtuosius /d t t/, afrikatų (/c c .../) ir balsingųjų /l r r̃ m̃ m̃ n/. Vadinas, mažiausiai skiriasi trankiųjų priebalsių dažnumai, daugiausiai – balsių ir kai kurių balsingųjų priebalsių.

Ryškiausi dažnumų skirtumai nesunkiai paaiškinami gerai žinomomis sinchroninėmis ir diachroninėmis patarmių ypatybėmis. Pavyzdžiui, /i u/ ir /e o/ dažnumų skirtumus, be jokios abejonės, pirmiausia lemia regresyvinė balsių asimiliacija, ryškiai padidinanti aukštutinių balsių dažnumą telšiškių šnektose ir sumažinanti vidutinių balsių dažnumą. Tą skirtumą dar sustiprina tos gausios telšiškių šnektos, kurių priešdėlių ir proklitikų vokalizmui būdingi /i u/; taip pat /i ū/ trumpėjimas fonologinio kirčio neturintuose skiemenyse. Savo ruožtu, to trumpėjimo nebuvimas, matyt, lemia didesnį /ē ī ō/ dažnumą kretingiškių šnektose. Didesnis telšiškių /e/ dažnumas paaiškinamas tuo, kad nemąža šios patarmės šnektų išlaiko šią fonemą priešdėliuose *ne-, be-, te-*, kuriuos visi tradicinės kretingiškių tarmės atstovai taria su /a/. Kretingiškių /r/ dažnesnis turbūt todėl, kad daugelis šios tarmės zonų priklauso vadinamiesiems pajūrio žemaičiams.

Vienu kitu atveju dažnumų skirtumus galima aiškinti nefonologiniais faktoriais. Pavyzdžiui, *i* / *ɔ̄* dažnumo skirtumą paaiškina, rodos, tik būtojo dažninio laiko pagalbinis veiksmazodžis: praktiškai visi senesnieji kretingiškiai vartoja tik *lōb*, *lōps* tipo formas, o telšiškiai daug kur turi *lōub*, *lāb* arba *lūbīeje*. Didesnį *i* / *d* dažnumą telšiškių šnektose reiktų gal aiškinti prieveiksčio *dāb̄(r)*, *dāb̄(̄r)* *žēu* populiarumu – nemāža kretingiškių vietoj jo turi *nūjdu*. Fonema *i* / *ɔ̄* kretingiškių šnektų tekstams būdingesnė neviausiai todėl, kad ši patarmė gerokai nuosekliau vartoja žymimąjį artikelį (arba artroidą [Rosinas, 1980]) *tas*, *ta*.

§ 8. Bendrasis balsinių fonemų dažnumas kretingiškių ir telšiškių patarmėse praktiškai vienodas: kretingiškių tekstuose balsiai sudaro $42,02 \pm 0,30\%$ visų fonemų, telšiškių – $41,99 \pm 0,35\%$. Balsių santykis su gerokai gausesniais priebalsiais yra 1 1,38 (sutrumpintai – $V \ C=1 \ 1,38$). Šiuo atžvilgiu šiaurės žemaičiai beveik nesiskiria nuo bendrinės kalbos, kurioje, turimais duomenimis¹², balsiai sudaro 41,66% visų fonemų ($V \ C=1 \ 1,40$). Toks pat balsių dažnumas būdingas sanskritui (42,02%, $V \ C=1 \ 1,38$); labai artima šiuo atžvilgiu vengrų kalba, kurios balsių dažnumas yra 42,27% ($V \ C=1 \ 1,37$). Priebalsiai dažnesni, pavyzdžiui, prancūzų, rusų, vokiečių ir ypač čekų kalboje – pastarojoje balsiai sudaro tik 34,72% visų fonemų, o jų santykis su priebalsiais yra 1 1,88. Jai poliariškai kontrastuoja tipiška vokalinė suomių kalba, kurioje balsių kategorijai priklauso net 51,02% fonemų ($V \ C = 1 \ 0,96$)¹³.

Priešakiniai balsiai kretingiškių šnektose sudaro $40,49 \pm 1,18\%$ visų balsių ($V^i:V^u=1 \ 1,47$), telšiškių šnektose – $42,03 \pm 1,34\%$ ($V^i \ V^u=1 \ 1,42$). Skirtumas tarp patarmių, nors atrodo ir nedidelis, vis dėlto statistiškai reikšmingas ($u=3,51 > u_{0,001}=3,29$). Telšiškiai čia kiek artimesni bendrinei kalbai, kurioje priešakiniai balsiai sudaro 43,47% visų balsių ($V^i \ V^u=1 \ 1,30$). Daug ryškiau kontrastuoja ilgųjų ir trumpųjų balsių dažnumai: kretingiškių tekstuose ilgiesiems priklauso $20,13 \pm 1,25\%$ balsių ($\bar{V} \ \bar{V} = 1 \ 3,78$), telšiškių tekstuose – $19,15 \pm 1,36\%$ ($\bar{V} \ \bar{V} = 1 \ 4,25$). Skirtumas tarp patarmių ir šį kartą statistiškai reikšmingas ($u=3,05 > u_{0,01}=2,58$) – kretingiškių ilgieji balsiai dėsningai dažnesni (plg. § 7, p. 25). Tačiau net ir šios patarmės ilgieji balsiai beveik du kartus retesni negu bendrinėje kalboje, kur jie sudaro 40,23% visų balsinių fonemų ($\bar{V} \ \bar{V} = 1 \ 1,49$).

Žemutinio pakilimo balsių bendrasis dažnumas iš esmės vienodas abiejose patarmėse: kretingiškių tekstuose – $42,40 \pm 1,14\%$ visų balsių yra žemutiniai, telšiškių – $42,59 \pm 0,81\%$; žemutinių balsių santykis su nežemutiniais abiejose patarmėse maždaug tas pats: 1 1,35. Bendrinėje kalboje žemutiniai balsiai kiek retesni – jie sudaro tik 40,08% visų balsių (santykis su nežemutiniais balsiais – 1 1,38). Bet šis skirtumas gali būti ir atsitiktinis, nes gautas u kriterijus statistiškai nereikš-

¹² Pirminiai lietuvių kalbos duomenys imti iš E. Šimkūnaitės [1965] tezių (fonemas tam darbui skaičiavo Vilniaus V. Kapsuko universiteto Lietuvių kalbos mokslinio būrelio nariai; statistiškai apdorojant rezultatus nemaža padirbėjo V. Žulys). Fonemų klasių dažnumai apskaičiuoti tik rašant šį straipsnį.

¹³ Duomenys imti iš [Kelemen, 1970, p. 57].

mingas ($u = 1,07 < u_{0,05} = 1,96$). Aukštutiniai kretingiškių balsiai sudaro $15,07 \pm 1,60\%$ visų balsinių fonemų, telšiškių – $20,35 \pm 1,99\%$; pirmuoju atveju aukštutinių ir neaukštutinių balsių santykis gautas $1 : 5,64$, antruoju – $1 : 3,90$. Skirtumas statistiškai reikšmingas labai didele tikimybe ($u = 15,56 \gg u_{0,001} = 3,29$). Vadinasi, telšiškiei, kaip ir buvo galima tikėtis, pasižymi dideliu aukštutinių balsių dažnumu. Tačiau ir šį kartą juos toli pralenkia bendrinė kalba, kurios aukštutiniai balsiai dar dažnesni: jie sudaro net $32,26\%$ visų balsinių fonemų (santykis su kitais balsiais – $1 : 1,84$). Dar ryškesnis šiaurės žemaičių patarmėse aukštutinių ir vidutinių balsių kontrastas: kretingiškių tekstuose jų santykis yra $1 : 2,02$, telšiškių – $1 : 1,36$. Taip pat labai skirtingas ($u = 25,67 \gg u_{0,001} = 3,29$) vidutinių balsių dažnumas: kretingiškių tarmėje jie sudaro $33,50 \pm 2,15\%$ visų balsių (santykis su kitais balsiais – $1 : 1,99$), telšiškių – tikrai $27,77 \pm 1,75\%$ (santykis su kitais balsiais – $1 : 2,60$). Kaip matom, šiaurės žemaičių patarmėse vidutinių ir aukštutinių balsių dažnumai paklūsta savotiškam „sifono dėsniumi“: kur dažnesni aukštutiniai balsiai, ten retesni vidutiniai, kur dažnesni vidutiniai balsiai, ten visai reti aukštutiniai (plg. § 7, p. 23).

9. Bendrasis priebalsių dažnumas abiejose patarmėse, galima sakyti, visai vienodas: kretingiškių tekstuose jie sudaro $57,98\%$ visų fonemų, telšiškių tekstuose – $58,01\%$. Šiais dažnumais šiaurės žemaičiai praktiškai sutampa su bendrine kalba, kurios priebalsiai sudaro $58,34\%$ visų fonemų, taip pat su sanskritu ir vengrų kalba [Kelemen, 1970, p. 57 ir lit.].

Statistiškai reikšmingo skirtumo patarmėse nėra ir tarp balsingųjų (R tipo) ir trankiųjų (C tipo) priebalsių dažnumų: kretingiškių tekstuose balsingiesiems priklauso $43,51 \pm 0,61\%$ priebalsių ($R : C = 1 : 1,31$), telšiškių – $43,30 \pm 1,05\%$ ($R : C = 1 : 1,30$). Bendrinėje kalboje balsingieji kiek dažnesni – jie sudaro $44,43\%$ visų priebalsių ($R : C = 1 : 1,25$).

Pučiamiesiems priklauso $32,35 \pm 1,61\%$ trankiųjų priebalsių kretingiškių šnektose ($S : T = 1 : 2,09$) ir $31,83 \pm 0,87\%$ telšiškių šnektose ($S : T = 1 : 2,14$). Vadinasi, sprogstamieji priebalsiai (kartu su negausiomis afrikatomis) yra daug dažnesni negu pučiamieji. Bendrinėje kalboje šis skirtumas ne toks ryškus, nes joje pučiamieji yra $35,47\%$ trankiųjų priebalsių ($S : T = 1 : 1,82$). Tačiau šis lyginimas nėra visai korektiškas, nes darbe, iš kurio čia imami bendrinės kalbos duomenys, [Šimkūnaitė, 1965] afrikatos buvo laikomos $T+S$ tipo junginiais, – tai galėjo dirbtinai padidinti pučiamųjų priebalsių dažnumą.

Telšiškių patarmė kažkodėl reikšmingai skiriasi didesniu porinių skardžiųjų priebalsių dažnumu ($u = 3,37 > u_{0,001} = 3,29$): skardiesiems šioje patarmėje priklauso $22,05 \pm 0,68\%$ trankiųjų priebalsių, jų santykis su dusliaisiais – $1 : 3,54$. Kretingiškių tekstuose skardiesiems priklauso tik $20,66 \pm 1,73\%$ trankiųjų priebalsių, o skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių santykis yra $1 : 3,84$. Čia, kaip ir kai kuriais kitais minėtais atvejais, bendrinė kalba artimesnė telšiškiams: joje skardžiųjų klasei

priklauso 24,52% trankiųjų priebalsių (porinių priebalsių santykis – 1 : 3,08). Bet apskritai bendrinėje kalboje šių klasių fonemos pasiskirsčiusios kiek tolygiau negu šiaurės žemaičių tarmėje.

Minkštieji ir kietieji priebalsiai abiejose patarmėse santykiauja panašiai: kringiškių tekstuose diferencinį arba pozicinį minkštumo požymį turi $30,96 \pm 1,13\%$ priebalsių ($\bar{C} \ C = 1 : 2,23$), telšiškių – $31,61 \pm 1,01\%$ ($\bar{C} \ C = 1 : 2,16$). Patarmių skirtumas statistiškai nereikšmingas ($u = 1,85 < u_{0,05} = 1,96$). Abi patarmės labai skiriasi nuo bendrinės kalbos, kurioje minkštumo požymis būdingas 46,23% priebalsių ($\bar{C} \ C = 1 : 1,16$). Bet vienu atžvilgiu šiaurės žemaičiai artimi bendrinei kalbai: ir vienur, ir kitur fonemų pora $/l/$ ir $/l'/$ prieštarauja bendrajam dėsnin-gumui, nes dažnesnis yra ne kietasis, o minkštasis jos narys: bk. $/l/ : /l'/ = 1,34 : 2,13\% = 1$, 1,59, š. žem. krtn. $/l/ : /l'/ = 1,17$ 1,45% = 1 1,24, š. žem. tl. $/l/ : /l'/ = 1,17$ 1,59% = 1 1,36. Panašiai santykiauja ir skardžiosios žvarbiosios fonemos, plg. bk. $/z/ : /z'/ = 0,45 : 0,88\% = 1$ 1,96, š. žem. krtn. $/z/ : /z'/ = 0,30 : 0,60\% = 1$ 2,00, š. žem. tl. $/z/ : /z'/ = 0,39 : 0,60\% = 1$ 1,54 ir t. t.

§ 10. Apžvelgtieji įvairių fonemų klasių bei grupių dažnumų skirtumai, apskritai kalbant, gražiai patvirtina jau nuo N. Trubeckojaus laikų žinomą teiginį, kad nežymėtieji fonologinių opozicijų nariai paprastai vartojami dažniau negu žymėtieji [Трубецкой, 1960, c. 292 ir lit.; Gamkrelidze, 1978, p. 11 ir 20]. Priešakiniai balsiai, be abejojimo, yra žymėtieji eilių koreliacijos nariai (plg. [Трубецкой, 1960, c. 259; Girdenis, 1981, p. 101]), todėl jie ir retesni už žymėtuosius užpakalinius balsius. Retesnieji minkštieji priebalsiai yra žymėti kietųjų atžvilgiu, poriniai skardieji – dusliųjų atžvilgiu ir t. t. Veikiausiai ir pučiamieji priebalsiai laikytini žymėtaisiais sprogstamųjų atžvilgiu¹⁴, o balsingieji – trankiųjų atžvilgiu.

§ 11. Apskaičiuotosios patarmių informacinės charakteristikos (žr. 3 lent. pastabas) nedaug ką tepasako apie tikrąjį fonemų informatyvumą. Kaip žinoma [Яглом, 1973, c. 236 tt.; Мерките, 1978], raidžių, fonemų ir kitų kalbos elementų informatyvumas priklauso ne tik nuo jų dažnumo (arba tikimybės), bet ir nuo to, kokius junginius jie gali sudaryti, taip pat ir nuo tų junginių pasirodymo tekstuose tikimybės. Mūsų gautoji charakteristika – besąlyginė entropija H_1 – būtų visiškai teisinga ir patikima tik tuo atveju, jeigu fonemos savo dažnumų rėmuose galėtų sudaryti bet kokius atsitiktinius junginius¹⁵. Tikrasis fonemų informatyvumas turi būti kur kas mažesnis negu rodo H_1 reikšmės.

Vis dėlto ir mūsų charakteristikos nėra visai neturiningos. Pavyzdžiui, remdamiesi jomis ir iš anksto žinodami, kad fonemų poziciniai apribojimai yra gana panašūs

¹⁴ Plg. [Chomsky, Halle, 1968, p. 412], kur pasakyta, kad pučiamieji būna nežymėtieji tik žodžio pradžioje prieš priebalsį, – visur kitur jie esą žymėtieji. Dar kategoriškesnį formulavimą žr. [Postal, 1968, p. 190].

¹⁵ Pavyzdžiui, tokius: *t'bnrenjėvr̄n̄q̄ažiuo d'gisk̄ ksk̄ n̄qas i* (šis „sakinyš“ gautas atsitiktinai su maišius normalaus pasakymo fonemų ir išorinių sandūrų tvarką).

visose šnektose, galime gana drąsiai daryti hipotetinę išvadą, kad visų šiaurės žemaičių fonemų informatyvumas turi būti maždaug vienodas: jų besąlyginė santykinė ir absoliučioji entropija abiejose patarmėse maždaug vienoda (kretingiškių $H_1 = 4,85$ bito praktiškai sutampa su telšiškių $H_1 = 4,88$ bito, santykinė entropija dar vienosdėsnė). Bendrinės kalbos fonemos atrodo gerokai informatyvesnės – jų $H_1 = 5,06$ bito, $E_1 = 90,2\%$. Bet taip greičiausiai yra tik todėl, kad šios kalbos fonemų dažnumai buvo skaičiuojami iš transkribuotų rašytinių tekstų¹⁶. Visai galimas dalykas, kad čia mes lyginame ne tiek tarminės ir bendrinės, kiek šnekamosios ir rašomosios kalbos fonemų informatyvumą¹⁷.

Apskaičiavus atskirai balsinių ir atskirai priebalsinių fonemų sąlyginę entropiją, gauti žymiai įdomesni rezultatai. Jie akivaizdžiai parodė, kad balsių informatyvumas abiejose patarmėse daug mažesnis negu priebalsių: kretingiškių balsių $H_0 = 3,81$ bito, $H_1 = 3,01$ bito, $E_1 = 79,0\%$, telšiškių $H_0 = 3,81$ bito, $H_1 = 3,07$ bito, $E_1 = 80,6\%$; kretingiškių priebalsių $H_0 = 5,21$ bito, $H_1 = 4,49$ bito, $E_1 = 86,2\%$, telšiškių $H_0 = 5,25$ bito, $H_1 = 4,51$ bito, $E_1 = 85,9\%$. Bendrinėje kalboje priebalsių informatyvumas irgi didesnis negu balsių: balsių $H_0 = 3,70$ bito, $H_1 = 3,25$ bito, $E_1 = 87,8\%$, o priebalsių $H_0 = 5,21$ bito, $H_1 = 4,66$ bito, $E_1 = 89,4\%$. Tačiau šios sistemos balsiai vis dėlto pastebimai informatyvesni už šiaurės žemaičių balsines fonemas¹⁸.

§ 12. Jau porą kartų pastebėjom, kad kai kurių balsių dažnumai yra vienaip ar kitaip susiję vieni su kitais – pakanka čia prisiminti § 8 paminėtą „sifono dėsnį“, dėl kurio, pavyzdžiui, telšiškių $/\epsilon \rho/$ reikšmingai retesni, o $/i u/$ dažnesni negu tos pačios kretingiškių fonemos.

Vien šis paviršutiniškas pastebėjimas perša mintį, kad kai kurių fonemų dažnumai šiaurės žemaičių šnektose turi būti statistiškai koreliuoti dydžiai: tokius balsius, kaip $/\epsilon/$ ir $/\rho/$ turėtų sieti teigiamoji (tiesioginė) statistinė koreliacija¹⁹, o tokius kaip $/\epsilon/$ ir $/i/$, $/\rho/$ ir $/u/$ — neigiamoji (atvirkštinė) koreliacija. Panašiai galėtų būti susiję ir kitų balsių dažnumai. Tokie koreliaciniai santykiai turėtų išryškėti lyginant visų dešimties zonų balsių dažnumus.

¹⁶ Deja, šnekamosios bendrinės kalbos fonemų dažnumai iki šiol tebėra netyrinėti; netyrinėtos šiuo atžvilgiu ir kitos lietuvių kalbos tarmės.

¹⁷ Taip manyti skatina tai, kad, pavyzdžiui, rusų bendrinės šnekamosios kalbos besąlyginė entropija ($H_1 = 4,76$ bito [Ахманова, 1961, с. 124]) yra artimesnė šiaurės žemaičių, o ne mūsų bendrinės kalbos entropijai.

¹⁸ Tai, kad lietuvių priebalsiai turi didesnę informacinę galią negu balsiai, galima įrodyti paprastu bandymu. Pakeitę kurio nors transkribuoto teksto balsių grafemas vienu sąlyginiu ženklu, gausime nesunkiai suprantamą parašymą, pvz.: bk. *kaks gražas mažat'as maso kraštas*, š. žem. *tas navesprafas paraja nakla pšasaspragas kap žal'as*; padarę tą patį su priebalsiais, gautume neišsifruojamą „tekstą“, pvz.: bk. *xaxxōxēxē xxēxxxēx xuxixuxō xōxō xixxā*, š. žem. *xix xaxx xxēxax ēxxōxa axū*.

¹⁹ Čia ir toliau turima galvoje tik statistinė, o ne fonologinė koreliacija. Tai visai skirtingi dalykai.

Preliminariai patikrinus šią darbo hipotezę koreliacinių laukų metodu [Урбах, 1975, p. 183 t.], paaiškėjo, kad bent kai kurie balsiai turėtų ją gana tvirtai paremti. Atidėję, pavyzdžiui, atskirų zonų / i / dažnumus ordinačių ašyje ir / e / dažnumus – absčių ašyje, gautume žemėjančią taškų eilę, per kurią galima išvesti tolygiai krintančią tiesę; panašiai atidėję / e / ir / o / dažnumus, gautume laipsniškai kylančią tiesę. Pirmasis grafikas rodytų neigiamąją koreliaciją, antrasis teigiamąją.

Įsitikinus realia koreliacinių santykių galimybe, apskaičiuoti kiekvienos balsių poros prabiniai koreliacijos koeficientai r_{xy} , imtimis laikant atskirų zonų fonemų dažnumus. Koeficientai skaičiuoti paprastu elektroniniu kalkuliatoriumi, todėl patogiau buvo naudotis koreliacijos koeficiento formule:

$$r_{xy} = \frac{n \sum x_i y_i - (\sum x_i) \cdot (\sum y_i)}{\sqrt{[n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2] \cdot [n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2]}}$$

Čia x_i ir y_i – lyginamųjų balsių dažnumai atskirose imtyse, n – lyginamųjų balsių porų skaičius [Гласс, Стэнли, 1976, p. 107]. Rastieji koreliacijos koeficientai palyginti su kritinėmis reikšmėmis pagal I. Liepos [1974, p. 314] pateikiamą lentelę (žr. dar [Урбах, 1975, p. 198]). Kadangi visais atvejais mūsų $n=10$, kritinės reikšmės, į kurias reikėjo atsižvelgti, yra tik dvi: $r_{0,05}=0,632$ ir $r_{0,01}=0,765$. Vadinas, statistiškai reikšmingas galėjo būti tik toks koreliacijos koeficientas, kurio absoliutinė reikšmė didesnė bent už 0,632.

§ 13. Gauti šie balsinių fonemų koreliacijos koeficientai (žr. 4 lent.).

4 lentelė

Balsinių fonemų koreliacijos koeficientai

r_{xy}	/e/	/e/	/a/	/o/	/u/	/i/	/ē/	/ie/	/ē/	/ā/	/uo/	/ō/	/ū/
/i/	-0,85	+0,87	-0,25	-0,82	+0,91	-0,59	+0,52	+0,55	-0,60	0,00	-0,15	-0,66	-0,06
/e/	-	-0,38	+0,05	+0,71	-0,84	+0,54	-0,69	-0,27	+0,52	-0,51	-0,16	+0,81	+0,19
/e/	-	-	-0,65	+0,10	+0,29	-0,25	+0,93	-0,18	-0,46	-0,72	-0,43	-0,38	+0,77
/a/	-	-	-	+0,10	-0,08	+0,01	-0,22	-0,29	+0,55	+0,46	+0,16	+0,15	-0,35
/o/	-	-	-	-	-0,94	+0,26	-0,42	-0,62	+0,34	-0,14	-0,24	+0,71	+0,12
/u/	-	-	-	-	-	-0,38	+0,50	+0,47	-0,48	+0,08	0,00	-0,72	-0,02
/i/	-	-	-	-	-	-	-0,84	-0,24	+0,18	+0,53	+0,35	+0,23	+0,23
/ē/	-	-	-	-	-	-	-	+0,37	-0,33	-0,39	-0,38	-0,46	-0,16
/ie/	-	-	-	-	-	-	-	-	+0,12	-0,92	+0,13	-0,18	-0,35
/ē/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+0,18	+0,49	+0,31	-0,53
/ā/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+0,31	-0,34	-0,28
/uo/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,33	-0,61
/ō/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+0,51

Statistiškai reikšmingos šių balsių porų koreliacijos: a) teigiamosios (kur vieno balsio dažnumas didesnis, ten didesnis ir kito balsio dažnumas; kur vieno balsio dažnumas mažesnis, ten mažesnis ir kito balsio dažnumas): $|e|$ $|ē|$, $|i|$ $|u|$, $|i|$ $|e|$, $|e|$ $|ō|$, $|e|$ $|ū|$, $|e|$ $|o|$, $|o|$ $|ō|$, b) neigiamosios (didėjant vieno balsio dažnumui, kito balsio dažnumas mažėja; mažėjant vieno balsio dažnumui, kito balsio dažnumas didėja): $|o|$ $|u|$, $|e|$ $|i|$, $|e|$ $|u|$, $|i|$ $|ē|$, $|i|$ $|o|$, $|e|$: $|ā|$, $|u|$: $|ō|$, $|e|$ $|ē|$, $|i|$ $|ō|$, $|e|$ $|a|$. Trumpųjų balsių statistiškai reikšmingus koreliacinius santykius su kitais balsiais galima pavaizduoti taip (dešinioji rodyklė reiškia teigiamą koreliaciją, kairioji rodyklė – neigiamą):

$$\begin{array}{ll} |e\ o\ \bar{o}| \leftarrow |i| \rightarrow |u\ e| & |o\ e\ \bar{o}| \leftarrow |u| \rightarrow |i| \\ |i\ u\ \bar{e}| \leftarrow |e| \rightarrow |ō\ o| & |u\ i| \leftarrow |o| \rightarrow |e\ \bar{o}| \\ |\bar{a}\ a| \leftarrow |e| \rightarrow |ē\ i\ \bar{u}| & |e| \leftarrow |a| \end{array}$$

Ilgųjų balsių koreliaciniai santykiai su kitais balsiais daug skurdesni:

$$\begin{array}{ll} |\bar{e}| \leftarrow |i| & |\bar{u}| \rightarrow |e| \\ |i\ e| & |u\ o| \\ |i\ e| \leftarrow |\bar{e}| \rightarrow |e| & |u\ i| \leftarrow |\bar{o}| \rightarrow |e\ o| \\ |\bar{e}| & |\bar{e}| \leftarrow |\bar{a}| \end{array}$$

Kaip matyti, iš trumpųjų balsių menkiausiai su kitais koreliuotas $|a|$.

§ 14. Geriausiai visų balsių koreliacinius santykius galima atskleisti ir parodyti hierarchinio grupavimo (arba vad. klasterinės analizės) metodu²⁰.

Hierarchinio grupavimo metodika tinka tik teigiamiesiems dydžiams, todėl vietoj koreliacijos koeficientų panaudotos jų transformacijos $y = \arccos r_{xy}$. Tos transformacijos pateikiamos 5 lentelėje, kuri ir buvo tolesnio tyrinėjimo išeities taškas²¹.

Grupavimas buvo atliekamas įprastiniu vidurkių metodu, tik grupuoti pradėta ne nuo didžiausių, bet nuo mažiausių y reikšmių, kadangi glaudžiausiems fonemų santykiams čia atliepia pačios mažosios $\arccos r_{xy}$ reikšmės (plg. $r_{eē} = +0,93$ ir $\arccos r_{eē} = 0,37$, $r_{iā} = 0,00$ ir $\arccos r_{iā} = 1,58$, $r_{ou} = -0,94$ ir $\arccos r_{ou} = 2,79$).

Baigus grupavimą, gauta hierarchinė balsinių fonemų klasifikacija, kurią galima pavaizduoti tokia dendrograma (žr. 1 pav.).

Iš dendrogramos (arba „medžio“) matyti, kad poliarines koreliacines fonemų grupes pirmiausia sudaro $|i\ u|$, $|e\ \bar{e}|$ iš vienos pusės ir $|ō\ e|$, $|o|$ ir $|\bar{u}|$ iš kitos. Ten, kur dažnesni $|i\ u|$, paprastai dažnesni būna ir $|e\ \bar{e}|$; kur dažnesni $|e\ \bar{o}|$, ten dažnesnis ir $|o|$, taip pat $|\bar{u}|$; didėjant $|i\ u|$ dažnumui, mažėja $|e|$ ir kitų

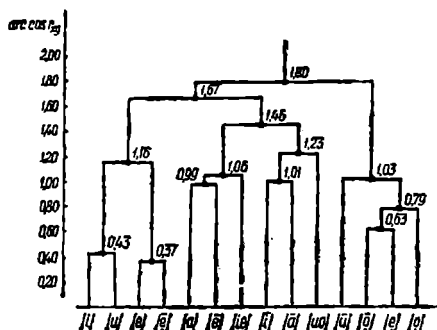
²⁰ Apie šią metodiką žr. [Pakerys, 1974; Žilinskienė, 1981] ir ten minimą literatūrą.

²¹ Funkcija $\arccos r_{xy}$ skaičiuota iš nesuapvalintų koreliacijos koeficientų, todėl vienur kitur jos reikšmės gali kiek skirtis nuo tų, kurias gautume iš 4 lentelėje pateiktų duomenų.

Balsių koreliacijos koeficientų transformacijos arc cos r_{xy}

<i>y</i>	<i>l̄e </i>	<i>le </i>	<i>la </i>	<i>l̄o </i>	<i>lu </i>	<i>li </i>	<i>l̄ē </i>	<i>lie </i>	<i>l̄ē </i>	<i>l̄ā </i>	<i>luo </i>	<i>l̄ō </i>	<i>l̄ū </i>
<i>li </i>	2,59	0,52	1,82	2,53	0,43	2,20	1,02	0,99	2,22	1,58	1,72	2,29	1,63
<i>le </i>	—	1,96	1,52	0,78	2,57	1,00	2,23	1,84	1,02	2,10	1,73	0,63	1,38
<i>le </i>		—	2,28	1,47	1,28	1,82	0,37	1,39	2,05	2,38	2,02	1,95	0,70
<i>la </i>			—	1,47	1,65	1,56	1,80	1,87	0,99	1,09	1,41	1,42	1,92
<i>l̄o </i>				—	2,79	1,31	2,00	2,24	1,22	1,71	1,81	0,79	1,45
<i>lu </i>					—	1,96	1,04	1,08	2,07	1,49	1,57	2,37	1,59
<i>li </i>						—	2,57	1,81	1,39	1,01	1,21	1,34	1,34
<i>l̄ē </i>							—	1,19	1,91	1,97	1,96	2,05	1,73
<i>lie </i>								—	1,45	1,59	1,44	1,75	1,93
<i>l̄ē </i>									—	1,39	1,06	1,25	2,14
<i>l̄ā </i>										—	1,25	1,92	1,85
<i>luo </i>											—	1,91	2,23
<i>l̄ō </i>												—	1,03

jo grupės narių dažnumas. Lengvai pastebimas tiesioginis fonemos /a/ dažnumo ryšys su daugelio ilgųjų balsių dažnumu ir jo „nesutarimas“ su /e/ : kur dažnas /a/ ir jo „palydovai“ ilgieji balsiai, ten /e/ dažnumas mažesnis, o kur dažnas /e/, ten retesnis /a/ ir jo „palydovai“ ir t. t.

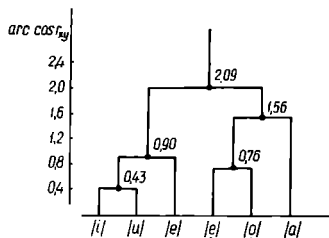

1 pav. Visų balsių hierarchiniai koreliaciniai santykiai

Šie santykiai ne taip sunkiai suvokiami ir interpretuojami. Pavyzdžiui, /a/ atsiduria vienoje hierarchinėje klasėje su /ē/ ir kitais ilgaisiais balsiais, be abejo, todėl, kad jis būdingas toms šnektoms, kuriose nekirčiuoti ilgieji balsiai netrumpinami. Beveik visose tose šnektose priešdėliai

ne-, be-, te- turi / a / vietoj / e /: šiaurės žemaičių areale labiausiai tikėtinos veiksmožodžio *negyventi* formos yra arba *nagi-vėntē*, arba *negivėntē* – formos *nagivėntē* ir *negi-vėntē* gali pasitaikyti tik vienoje kitoje periferinėje zonoje. Fonemos / \bar{o} / ir / \bar{e} / pasirodė artimai susijusios, aišku, todėl, kad / \bar{o} / dažnumui didžiausią poveikį turi pagalbinis veiksmožodis *l̥ōb* (*l̥ōps*), kuris dažniausiai vartojamas ir su šia fonema tariamas pačiose „giliosiose“ kretingiškių šnektose (plg. § 7, p. 26), pasižymintiose ypač dideliu / \bar{e} / (ir / \bar{o} /) ir ypač mažu / *i* / (ir / *u* /) dažnumu. Panašiai paaiškinami ir kitų fonemų santykiai – tik vienu kitu atveju (plg. / *e* / | / \bar{e} /) jie atrodo mįslingi ir nebelaipai tesuprantami.

Dar ryškesnis koreliacinių santykių visumos vaizdas išskyla, hierarchiškai sugrupavus vienus trumpuosius balsius (žr. 2 pav.).

2 pav. Trumpųjų balsių koreliacinių santykių hierarchija

Čia, kaip matome, glaudžiausiai yra susiję / *i* / su / *u* / ir / *e* / su / *o* /. Prie / *i u* / šliejasi / *e* /, prie / *e o* / – / *a* /; / *i u e* / ir / *e o a* / sudaro poliariškai kontrastuojančias fonemų grupes.

Balsių / *i u* / ir / *e o* / koreliacinius santykius galima nesunkiai paaiškinti balsių asimiliacija ir kitais § 7 (p. 25 t.) minėtais veiksniais. Balsio / *e* / ryšį su / *i u* / ir / *a* / ryšį su / *e o* /, taip pat / *e* / | / *a* / santykio poliariškumą lemia, be abejo, tai, kad / *e* / ką tik minėtuose priešdėliuose išlieka tik tose zonose (tikriau sakant, daugelyje tų zonų), kurios turi / *i* /, *u* / *o* / ir / *e* / asimiliaciją, – vadinasi, pasižymi palyginti dideliu / *i u* / bei reliatyviai mažesniu / *e o* / dažnumu. Galima sakyti, kad didelis balsio / *e* / dažnumas implikuoja balsių asimiliaciją, o asimiliacijos nebuvimas – nedidelį / *e* / dažnumą. Toks stiprus, beveik funkcinis ryšys negali būti visai atsitiktinis. Todėl galima pagrįstai kelti diachroninę hipotezę, kad šiaurės žemaičių šnektose balsio / *e* / vartimą į / *a* / yra ribojusi ir stabdžiusi balsių asimiliacija. Asimiliacijos pozicijose (t. y. prieš aukštutinius balsius) atsiradę vidiniai priešakiniai fonemos / *e* / alofonai, lydimi priebalsių *n-*, *t-*, *b-* ir kt. palatalizacijos, nebegalėjo natūraliai virsti į / *a* / – tai ir sulaukė / *e* / → / *a* / procesą (arba galbūt likvidavo jo padarinius) ir kitose pozicijose.

Šis pavyzdys gražiai rodo, kad sistemingas fonemų dažnumo tyrinėjimas gali padėti formuluoti ir verifikuoti ne tik sinchronines, bet ir diachronines hipotezes.

§ 14. Priebalsinių fonemų dažnumų koreliacinė analizė pozityvių rezultatų nedavė. Statistiškai reikšmingos koreliacijos nerasta net tarp tokių, rodos, labai susijusių fonemų, kaip / *t* / ir / *t'* /, / *t'* / ir / *č* /, / *t* / ir / *d* /, / *n* / ir / *m* / ir t. t. Matyt, priebalsiai kaip pagrindiniai informacijos perteikėjai daugiau priklauso nuo

tekstų turinio negu nuo šnekėtų sinchroninių ir diachroninių ypatybių – tos ypatybės nepajėgė prasimušti pro tematikos sukeliama „pašalinį triukšmą“. Reikšmės, be abejojimo, čia turėjo ir labai jau mažas kai kurių priebalsių dažnumas.

Ši negatyvi išvada dar kartą paremia dabartinę mūsų tarmių klasifikaciją, kuri, kaip prisimename, grindžiama tik vokalizmo ir prozodijos požymiais [Girdenis, Zinkevičius, 1966].

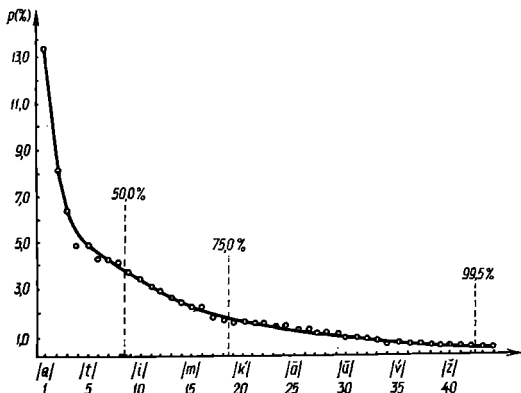
6 lentelė

Vidutiniai visų šiaurės žemaičių fonemų dažnumai (%)

	<i>p</i> %	<i>v</i>	$-p \log_2 p$		<i>p</i> %	<i>v</i>	$-p \log_2 p$		
1.	/a/	13,21 ± 0,41	3,1	0,3858	26.	/s/	1,22 ± 0,12	9,8	0,0776
2.	/e/	8,20 ± 0,69	8,4	0,2959	27.	/l/	1,17 ± 0,14	9,8	0,0751
3.	/s/	6,30 ± 0,44	7,0	0,2513	28.	/š/	1,08 ± 0,10	9,3	0,0706
4.	/v/	4,93 ± 0,25	5,1	0,2141	29.	/j/	1,06 ± 0,18	17,0	0,0695
5.	/t/	4,92 ± 0,40	8,1	0,2138	30.	/ū/	0,99 ± 0,14	13,7	0,0659
6.	/o/	4,51 ± 0,86	19,1	0,2016	31.	/g/	0,91 ± 0,13	14,3	0,0613
7.	/k/	4,50 ± 0,36	8,0	0,2013	32.	/ė/	0,87 ± 0,17	19,3	0,0595
8.	/n/	4,31 ± 0,32	7,5	0,1955	33.	/d'/	0,82 ± 0,05	6,0	0,0568
9.	/j/	3,67 ± 0,30	8,2	0,1749	34.	/š/	0,79 ± 0,10	12,7	0,0552
10.	/i/	3,21 ± 0,76	23,6	0,1531	35.	/v/	0,75 ± 0,12	15,9	0,0529
11.	/r/	2,92 ± 0,19	6,6	0,1489	36.	/ž/	0,60 ± 0,10	16,0	0,0443
12.	/p/	2,80 ± 0,20	7,1	0,1444	37.	/r̃n/	0,53 ± 0,08	14,5	0,0401
13.	/e/	2,45 ± 0,54	21,9	0,1311	38.	/g/	0,53 ± 0,13	24,5	0,0401
14.	/uo/	2,38 ± 0,28	11,8	0,1284	39.	/ė/	0,46 ± 0,07	15,9	0,0357
15.	/m/	2,21 ± 0,24	10,8	0,1216	40.	/ž/	0,36 ± 0,08	21,4	0,0292
16.	/u/	2,18 ± 0,70	32,5	0,1203	41.	/p/	0,30 ± 0,06	20,0	0,0251
17.	/b/	1,70 ± 0,16	9,7	0,0999	42.	/r'/	0,29 ± 0,06	19,6	0,0244
18.	/r'/	1,67 ± 0,17	9,9	0,0986	43.	/p̃/	0,12 ± 0,09	74,2	0,0116
19.	/r̃n/	1,63 ± 0,12	7,6	0,0967	44.	/ė/	0,09 ± 0,04	44,4	0,0091
20.	/k'/	1,60 ± 0,13	7,9	0,0955	45.	/ž/	0,08 ± 0,03	39,1	0,0081
21.	/d/	1,59 ± 0,22	13,8	0,0950	46.	/z/	0,07 ± 0,02	26,9	0,0073
22.	/f/	1,56 ± 0,14	9,0	0,0936	47.	/c/	0,05 ± 0,02	40,0	0,0055
23.	/r'/	1,52 ± 0,18	11,8	0,0918	48.	/ž/	0,04 ± 0,03	70,0	0,0045
24.	/ie/	1,47 ± 0,17	11,7	0,0845	49.	/p̃/	0,03 ± 0,02	78,0	0,0035
25.	/ā/	1,31 ± 0,20	15,6	0,0819	50.	/ė/	0,02 ± 0,01	50,0	0,0024
					51.	/ž/	0,01 ± 0,01	100	0,0013

Pastabos: Informacinės charakteristikos tokios: a) visų fonemų: $H_0=5,67$ bito, $H_1=4,86$ bito, $E_1=85,7\%$; b) balsių: $H_0=3,81$ bito, $H_1=3,05$ bito, $E_1=80,1\%$; c) priebalsių: $H_0=5,21$ bito, $H_1=4,51$ bito, $E_1=86,5\%$.

§ 15. Pabaigai pateikiami vidutiniai visų šiaurės žemaičių fonemų dažnumai (žr. 6 lent.). Tie dažnumai, kurie patarmėse reikšmingai skiriasi (žr. § 7), sujungti sąlygiškai – iš tikrųjų jie negali priklausyti toms pačioms generalinėms aišmėms. Vis dėlto ir tokie sąlyginiai statistiniai duomenys turi tam tikrą prasmę, nes jie gali būti pravartūs lyginant tarpusavy stambesnius tarmių arealus ir ieškant bendresnių fonemų pasiskirstymo įvairiose tarmėse dėsningumų.

3 pav. Visų šiaurės žemaičių fonemų dažnumų grafikas (skaitmenys rodo fonemų rangą – jų eilės numerį 6 lentelėje)

Tam tikrą šio apibendrinimo realumą rodo fonemų dažnumų pasiskirstymo grafikas (žr. 3 pav.), kuris nedaug tesiskiria nuo analogiškų kreivių, gautų tiriant kitas kalbas (plg. [Nemcová, 1979, p. 29]). Jis šiek tiek primena ir eksponentines kreives, aprašančias leksemų pasiskirstymą dažnumų žodynuose (plg. dar [Strimaitienė, 1981, p. 86]), bet visiškai su jomis nesutampa.

Visai realios atrodo fonemų informacinės charakteristikos (žr. 6 lent. pastabas), artimos ir kretingiškių, ir telšiškių patarmių charakteristikoms ir todėl, suprantama, galinčios atstovauti visai šiaurės žemaičių tarmei. Reprezentatyvūs yra ir įvairių fonemų klasių dažnumų santykiai – netikrą vaizdą gautume tik lygindami aukštutinius arba vidutinius balsius su likusiomis fonemomis.

Taigi šiaurės žemaičių balsiai sudaro $42,00 \pm 0,31\%$ visų fonemų ($V : C = 1,38$), priešakiniai balsiai – $41,26 \pm 1,44\%$ visų balsių (santykis su kitais balsiais – $1 : 1,42$), ilgieji balsiai – $19,59 \pm 1,35\%$ ($\bar{V} : \bar{V} = 1 : 4,11$), žemutiniai – $42,49 \pm 0,94\%$ (santykis su nežemutiniais – $1 : 1,35$). Priebalsių klasei priklauso 58% fonemų; iš jų $43,42 \pm 0,82\%$ yra balsingieji ($R : C = 1 : 1,30$), $31,29 \pm 1,07\%$ – minkš-

tieji ($C' C=1 : 2,20$). Pučiamiesiems priklauso $32,09 \pm 1,25\%$ trunkiųjų (nebalsin-gjų) priebalsių ($S T=1 : 2,12$), skardiesiems – $21,36 \pm 1,44\%$ (jų santykis su dusliaisiais – $1 : 3,68$). Ir šie apibendrinti dažnumai mažai tesiskiria tiek nuo kretingiškių, tiek nuo telšiškių atitinkamų dažnumų, todėl yra užtektinai reprezentatyvūs. Jais patogiausia bus naudotis lyginant šiaurės žemaičių tarmę su mūsų bendrine kalba, taip pat ir su kitomis kalbomis bei tarmėmis.

§ 16. Pagaliau liko tik maloni pareiga padėkoti už konsultacijas bei kitokią paramą LTSR MA Matematikos instituto mokslinei bendradarbei, fizikos-matematikos kandidatėi R. Merkyte ir Vilniaus V. Kapsuko universiteto Eksperimentinės fonetikos laboratorijos vyr. inžinierėi, filologijos kandidatėi V. Žilinskienei.

ЧАСТОТА ФОНЕМ СЕВЕРОЖЕМАЙТСКОГО НАРЕЧИЯ

Резюме

В статье представлены результаты исследования частоты фонем северожемайтского наречия вообще и основных его поднаречий (кретингского и тельшайского), а также 10 отдельных диалектальных зон, выделенных на основании фонологических различительных признаков. Общий объем использованных текстов – 120 тыс. фонем. Одна зона представлена выборкой из 12 тыс. фонем, одно поднаречие – выборкой из 60 тыс. фонем. Результаты исследования приведены в 6 таблицах и 3 рисунках.

Кроме относительной частоты фонем и основных их классов, установлена теоретическая, безусловная и относительная энтропия (информативность) фонем (H_0, H_1, E_1) наречия и основных поднаречий; выявлены статистические корреляционные связи гласных фонем и проведен так называемый кластерный анализ корреляционных отношений.

LITERATŪRA

- Chomsky, Halle, 1968 – Chomsky N., Halle M. The Sound Pattern of English. – New York – Evanston – London, 1968.
- Gamkrelidze, 1978 – Gamkrelidze T. V. On the Correlation of Stops and Fricatives in a Phonological System. – In: Universals of Human Language. Stanford, 1978, vol. 2, p. 9–46
- Girdenis, 1970 – Girdenis A. Mažeikių tarmės fonologinės sistemos apžvalga. – Baltistica, 1971, t. 7(1), p. 21–35.
- Girdenis, 1981 – Girdenis A. Fonologija. – V., 1981.
- Girdenis, Zinkevičius, 1966 – Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. – Kalbotyra, 1966, t. 14, p. 139–147.
- Grinaveckis, 1973 – Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija (fonetika). – V., 1973
- Hockett, 1955 – Hockett Ch. F. Manual of Phonology. – Baltimore, 1955.
- Kelemen, 1970 – Kelemen J. Sprachtypologie und Sprachstatistik. – In: Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages. Budapest, 1970, p. 53–63.
- Kruopis, 1977 – Kruopis J. Matematinė statistika. – V., 1977.
- Liepa, 1974 – Liepa I. Biometrija. – Rīgā, 1974.
- Nemcová, 1979 – Nemcová E. Kvantitativne ukazovatele vo fonologickom systéme spisovnej slovenčiny. – Jazykovedný časopis, 1979, t. 30, № 1, p. 18–32.
- Pakerys, 1974 – Pakerys A. Lietuvių literatūrinės kalbos balsių diferencijų požymių hierarchija. – Kalbotyra, 1974, t. 26 (1), p. 37–48.

Rosinas, 1980 – Rosinas A. Dar kelios mintys dėl baltų kalbų artikelio, arba artroido. – *Kalbotyra*, 1980, t. 31(1), p. 96–98.

Strimaitienė, 1981 – Strimaitienė M. Lietuvių ir anglų priebalsių junginiai rišliuose tekstuose ir žodyne. – *Kalbotyra*, 1981, t. 32(1), p. 86–106.

Šimkūnaitė, 1965 – Šimkūnaitė E. Lietuvių literatūrinės kalbos segmentinių fonemų dažnumas. – XVIII studentų mokslinės konferencijos medžiaga. Istorija ir filologija. V., 1965, p. 5.

Žilinskienė, 1981 – Žilinskienė V. Lietuvių publicistikos tekstų kalbos dalių koreliacinė ir klasterinė analizė. – *Kalbotyra*, 1981, t. 32(1), p. 121–133.

Ахманова, 1961 – Ахманова О. С. и др. О точных методах исследования языка. – М., 1961.

Гласс, Стэнли, 1976 – Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. – М., 1976.

Головин, 1971 – Головин Б. Н. Язык и статистика. – М., 1971.

Мерките, 1978 – Мерките Р. Об информативности литовского языка. – *Lietuvos matematikos rinkinys*, 1978, t. 18, Nr. 3, p. 109–116.

Трубцкой, 1960 – Трубцкой Н. С. Основы фонологии. – М., 1960.

Урбах, 1975 – Урбах В. Ю. Статистический анализ в биологических и медицинских исследованиях. – М., 1975.

Яглом, 1973 – Яглом А. М., Яглом И. М. Вероятность и информация. – М., 1973.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Eksperimentinės fonetikos laboratorija

Įteikta
1980 m. lapkričio 16 d.